

Mecliste Ankara: 1920-1923 Yılları Arasında Ankara Belediyesi

*Elif Balam SIZAN**

Öz: Ankara, Anadolu yarımadası içerisinde sürekli bir yerleşim yeri olarak var olmuştur. Ankara kentinin bu sürekliliği Anadolu coğrafyası içindeki konumu, kenti ortak bir buluşma yeri ve yönetim merkezi olarak ortaya çıkarmıştır. Ankara uzun tarihselliği içinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar hem merkez hem de çeperde bir kent olarak var olmuştur. Bu nedenle de Ankara'nın resmen başkent olması, Ankara kenti tarihi için bir dönüm noktasıdır. Ankara'nın merkez ve merkeziyetçiliğine ilişkin değerlendirmeler, çalışmalara ve araştırmalara defalarca konu edilmiştir. Fakat Ankara kentinin merkez olma/merkeze dönüşme süreci ya da kentin idari ve beledi hizmetlere duyduğu ihtiyaç İstanbul'un ki kadar ilgi çekmemiştir. Bu sebeple Ankara'nın başkent olması kentin bir kurumu olan Ankara Belediyesi için de bir dönüm noktası olmuştur. 13 Ekim 1923 tarihi itibarıyla Ankara Belediyesi bir başkent belediyesi haline gelmiştir. Bu çalışmada, 23 Nisan 1920-13 Ekim 1923 tarihleri arasında belediyelerin, özelde Ankara Belediyesi'nin, küçük-orta ölçekli bir belediye olarak, Büyük Millet Meclisi'nde nasıl gündem olduğu incelenecektir. TBMM, 23 Nisan 1920 ile 13 Ekim 1923 tarihleri arasında toplam 5 yasama yılında 588 ayrı oturumda toplanmıştır. Çalışma belirtilen oturumlarda Ankara kentini ve kentin mecliste konu edilmesini takip edecektir. Bununla birlikte ilk bölüm, Osmanlı Devleti'nin idari ve beledi örgütlenmesinin serencamını ve belirlenen tarih aralığında Ankara vilayeti ve kentinin durumunu izah edecektir. İkinci bölümde ise TBMM zabıt cerideleri, zaptı sabık hulasaları ve içtimai ati ruznameleri de ayrıca izlenecek ve gündem takip edilecek; bu çerçevede yalnızca mecliste müzakere edilen maddeler değil aynı zamanda sualler, teklifler, tezkereler, takrirler ve encümen mazbataları Ankara ve Ankara Belediyesi özelinde gözlenecektir. Bu çalışma, bir Osmanlı yerel yönetim birimi olarak belediyenin dönemin en güçlü kamusal alanı olan mecliste nasıl yer bulduğunu izlemeyi hedeflemektedir. Bu yolla da Ankara kentinin yaşadığı ve yaşayacağı değişimin ilk adımlarını görmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, Ankara Belediyesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yerel Yönetimler, Belediye, Beledi Hizmetler

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, elif.sizan@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9384-6763.

Makale Geliş Tarihi: 31.01.2025
Makale Kabul Tarihi: 04.04.2025

Ankara in the Parliament: Ankara Municipality Between 1920-1923

Abstract: *The city of Ankara has existed as a continuous settlement in the Anatolian peninsula. The city's geographical location within the Anatolian region has historically contributed to its role as a prominent meeting point and administrative centre. Throughout its extensive history, Ankara has functioned as both a centralised and peripheral city, a dynamic that has persisted until the establishment of the Republic of Turkey. The official designation of Ankara as the capital of the Republic of Turkey thus marks a pivotal turning point in the city's historical trajectory. Assessments of Ankara's status as a centre and its centrality have been the focus of numerous studies and research endeavours. Nevertheless, the process of Ankara's emergence as a centre or the city's necessity for administrative and municipal services has not garnered as much attention as that of Istanbul. Consequently, Ankara's rise to the role of capital signified a pivotal moment not only for the city but also for the Ankara Municipality, which serves as the institutional body representing the city. Following the establishment of the capital municipality status on 13 October 1923, the Ankara Municipality assumed a pivotal role in the city's governance and administration. This study will examine how municipalities, and Ankara Municipality in particular, as a small-medium sized municipality, was on the agenda of the Grand National Assembly between 23 April 1920 and 13 October 1923. It is noteworthy that the Grand National Assembly convened in 588 separate sessions during the five-year period between 23 April 1920 and 13 October 1923, which is indicative of its significant legislative activities. The study will follow the city of Ankara and its subject matter in the parliament during these sessions. The initial phase of the study will elucidate the administrative and municipal structure of the Ottoman Empire, along with the status of the province and city of Ankara within the specified timeframe. The second part of the study will examine the minutes of the Grand National Assembly of Turkey (TBMM), the summaries of the previous minutes and the agenda. In addition to the items discussed in parliament, the study will also observe the questions, proposals, memorandums, motions and committee deliberations, focusing particularly on Ankara and the Ankara Municipality. The present study has been designed to trace the manner in which the municipality, in its capacity as an Ottoman local government unit, came to occupy a position within the parliament, which at the time represented the most powerful public space. In this manner, the study seeks to observe the initial steps of the changes that the city of Ankara has undergone and will continue to undergo.*

Keywords: *Ankara, Ankara Municipality, Grand National Assembly of Türkiye, Local Governments, Municipality, Municipal Services.*

Giriş

*Bak dedi Yarbay, işte
Ankara. Şu tepedeki küçük köy mü? (...)
Böyle ufacak bir yer bu kadar büyük bir ad
taşısın (Ellison, 1973, s. 129-130).*

Milli Mücadele'nin nihayete ermesinin hemen ertesinde Anadolu izlenimlerini aktarmak amacıyla Ankara'ya gelen gazeteci Ellison, "çok

uzaktan geldiği” bu kenti ilk gördüğünde küçük bir köy zannetmiş fakat kentte geçirdiği günlerin ardından, “*yeni Türkiye’nin kalbi*” olarak tanımlamıştı (1973, s. 130). Ankara, 13 Ekim 1923 tarihinde Türkiye’nin başkenti olmasına ilişkin düzenleme ve on altı gün sonra gerçekleşecek olan cumhuriyet rejiminin ilanıyla, yeni Türkiye’nin somut simgesi olmak göreviyle yüklenmiştir. Tankut bu görevi Ankara’nın “*yeni devlet modelinin yeni başkent modeli*” olarak görmüş, Ankara’nın bu modele uygun biçimde imarı konusunu ele almıştır (1993, s. 16). Pérouse da Ankara’nın simgeselliğini devlet ve başkent arasındaki bir özdeşlik ve inşa konusu olarak ele alır, “*yenilik*” devlet ve başkent için ortak bir değişim anlamını taşır (2023, s. 43). Fakat Ankara, Roma’nın Galatia eyaletinin başkenti olduğunda da simgeselliğiyle¹ tarihte bilinmiştir. Ankara adı verilmiş ve varlığı Strabon² tarafından, kalesiyle birlikte belirlenip (2000, s. 63), kayıt altına alınan bu coğrafyanın, iki farklı tarihsel kesitin benzerlikleri başkent olmakla sınırlı değildir. Başkent *Ankyra* ve başkent Ankara’nın yönetim mekanizması aradan geçen yüzlerce yıla rağmen tarihi bir rastlantıyla benzeşmiştir. *Sympoliteia*³ ve Milli Mücadele döneminde nihayetinde Ankara’da toplanan Kongreler⁴, parçası oldukları mekânın geleceğine ilişkin karar almak adına bir araya gelmeleriyle de benzeşmişlerdir. Yine de bu rastlantısal benzerliği tarihsizleştirmemek dolayısıyla da toplumsallığından koparmamak gerekir. Bununla birlikte rastlantı, bir yerleşim yeri olarak Ankara’nın, ortak bir buluşma yeri ve yönetim merkezi olma halini güçlendiren niteliklerdendir.

Ankara’nın sürekli bir yerleşim yeri olması, kentin tarihinin paleolitik dönemlere kadar geriye götürülebilir olmasıyla da izlenebilir. Erzen de Ankara’daki yerleşim ve insan varlığını arkeolojik buluntulara dayandırarak

¹ Ankara, M.Ö. 1. yüzyıl itibarıyla Roma’nın imar faaliyetlerinin yürütüldüğü ve bu faaliyetin merkezine de imparator ve imparatorluk kültürünün yerleştiği ve simgeselleştiği bir mekân haline gelmiştir (Tanıtkan, 2006, s. 92).

² Tarihte ilk coğrafyacı olarak bilinen Strabon, Antik Anadolu coğrafyası üzerine kaleme aldığı eserinde, coğrafyayı, halkları, yöneticileri ve belli yapı ve adetleri konu edinmiştir. Strabon, Galatia’yı oluşturan farklı toplulukları sıralayıp, bölgelerini ve komşularını belirledikten sonra bu topluluklardan birini, “*Tektosag*”ları *Ankyra* Kalesi’nin sahibi olarak aktarır (2000, s. 63).

³ *Sympoliteia*, “*iki ya da daha fazla kentin politik birlikteliği*” (Dinç, 2010) veya “*çok sayıda ayrı cemaatin birleşimi*” (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, & Özsoy, 2005, s. 84) anlamına gelen toplumsal ve siyasal bir oluşumdur. Kongreler gibi *sympoliteia* da “*meşru iktidarın*” tesisine giden yolda uzun dönemli olmayan bir basamak olarak değerlendirilebilir (Reger, 2004, s. 170).

⁴ Tanör, Milli Mücadele döneminde organize olmuş ve Ankara’da nihai biçimini alan kongreleri “*temsili güce sahip, ülkenin ya da bölgenin siyasi ve idari geleceğiyle ilgili kararlar alan*” kurumlar olarak tanımlar (2016, s. 94).

kentin, “*belli bir şahıs tarafından kurulmuş olmasa*” da “*yavaş yavaş büyüyen*” bir kent olmasına ve “*Hititlerden önceki devirlerde, bugünkü söyleyişine yakın bir hâl alan*” isimlendirmesine vurgu yapmıştır (1946/2010, s. 27). Bununla birlikte Ankara’nın bir kent olarak merkeziyeti arızı; içinde bulunduğu geniş coğrafya için bir geçiş noktası olması ise kentte yerleşimin olduğu her dönem için esas olmuştur. Aydın’ın ifadesiyle:

Ankara, olmak zorundaydı, (...) batıdan doğuya, kuzeyden güneye giden bütün yollar bu tarihsel düğüm yerinde, üstelik bütün yollara hakim bir kayalığın tepesinde bir hisarla taçlandırılarak tahkim edilmiş bu noktada buluşmaktaydı (1999, s. 66).

İlkçağlarda Anadolu’da bulunan yerleşik uygarlıkların, Roma Uygarlığının, Bizans İmparatorluğu’nun, Selçuklu Devletleri’nin, Osmanlı Devleti’nin ve nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti’nin bir parçası olan Ankara’nın kentsel tarihi kentin başkent olmasıyla bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Dönüm noktası aynı zamanda bir merkeziyeti ifade eder. Merkeziyetin farklı yüzleri vardır: “*çok yönlü askeri ve siyasal bir hareketin yönetileceği merkez rolü*” olarak (Tankut, 1993, s. 16), diğer Türkiye kentlerine “*bir örnek merkez ve laboratuvar*” olarak (Geray, 2000, s. 10), yeni rejimin kenti başkent olarak seçmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan “*toprak rantının*”⁵ paylaşımında devletin merkezi bir rol oynaması olarak (Aydın, 2017, s. 31). Ankara’nın merkez olmasına ve merkeziyetçiliğine ilişkin değerlendirmeler, çalışmalara ve araştırmalara defalarca konu edilmiştir. Fakat Ankara kentinin merkez olma/merkeze dönüşme süreci ya da kentin idari ve beledi hizmetlere duyduğu ihtiyaç İstanbul’unki kadar ilgi çekmemiştir. Ankara’da Milli Mücadele sırasında yaşananlar bir diğer ifadeyle kentin 1920-1923 yılları arası tarihi, savaşlar, rejim değişikliği, meclis ve meclis içi muhalefet temelinde ele alınmış; kent, kentsel yaşam, kentsel hizmetler ve eskisi/yenisıyla Ankara sakinleri göz ardı edilmiştir. Oysa, 1920-1923 yılları Ankara kenti ve sakinleri için yeni başlangıçlar, yeni sorunlar ve yeni çözümler dönemi idi. Dönemin odağında ise tek bir kurum bulunuyordu: Türkiye Büyük Millet Meclisi.⁶

⁵ Aydın, Ankara’nın toprak rantının paylaşımının bir “*iç kolonizasyon süreci*” olarak anlaşılması gerektiğini vurgular. Ülkeye yayılacak bu durumun “*ilk uygulama alanı olarak*” Ankara’yı görür. Aydın’a göre bu “*iç kolonizasyon*” geçmişin fetih temelli elde edilen toprak payından farklı olarak, merkezi devletin “*plan ya da planlamama kararıyla*” elde ettiği kazanç anlamına gelir (2017, s. 31).

⁶ 23 Nisan 1920 tarihinde, “*reis-i sin*”, en yaşlı üye olan, Sinop Vekili Şerif Bey, Meclis’in ilk toplantısına başkanlık etmiş ve açılış konuşmasında “*Büyük Millet Meclisi*” ifadesini kullanmıştır (1336/1920, 1.Devre/1.Sene, Cilt 1, 1. Birleşim, 23 Nisan 1920, s.2). Bu ilk günü izleyen oturum, yasama yılı ve dönemlerinde vekiller tutarlı biçimde Türkiye Büyük Millet Meclisi ifadesini kullanmışlardır. Meclisin ismine ilişkin “*tartışma*” nihai olarak hükümetin barış görüşmeleri adına aldığı davet

Millet Meclisi, Milli Mücadele'nin olduğu gibi Ankara'nın kendisinin de izlenebildiği yer olmuştu. Ankara ile Meclis, 23 Nisan 1920 itibariyle eş anlamlı hâle gelse de Ankara kentinin de mecliste duyulmaya ihtiyacı vardı. Ankara sık tekrarlanan haliyle küçük-orta ölçekli bir kasaba idi ve yakın zamanda büyük bir yangın atlatmış olmasının da etkisiyle hem altyapı hem de nitelikli yapı ihtiyacı içindeydi. Bu eksikliklerin dile getirildiği en önemli mekân ise meclis olmaktaydı. Gündemdeki konular çeşitliydi: Kentteki konut yetersizliğinden temizliğe, olan ya da olmayan yolların halinden sağlıksız koşullara, otel ve yatakhane ihtiyacından küçük ve büyük baş hayvanların durumuna (...) Meclis, tek bir oturumunda bir yandan İstiklal Mahkemelerine ilişkin düzenleme yapıp diğer yandan da Ankara'nın yakın kazalarından birinin veteriner ihtiyacının karşılanmasına ilişkin Dâhiliye Vekâlet'ine soru önermesini gündeminin merkezine alabiliyordu.

Meclisin gündemine konu olan Ankara tartışmalarını ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki, Payitaht ve Makarr-ı İdare meselesi⁷, bir diğer ifade ile yönetim sorunudur. Yönetim sorununun da iki veçhesi vardır: Yönetimin ne olduğu ve nerede olduğu/olmaya devam edeceği. “*Başkent Monarşisi*”nin (Tanör, 2016, s. 86) Payitahtı ve meclisin açılışını izleyen günlerde “*Başkent Komisyonu*” (Cantek, 2003, s. 69) kuranların Makarr-ı İdaresi, İstanbul ve Ankara arasında bölünmüş bir iktidarın meclisteki yansıması olmuştur. Meclisteki Ankara tartışmalarının ikincisi ise Ankara kentinin yeterliliğine ilişkindir. Bu yeterlilik tartışmalarının satır araları başkentlik konusuyla ilgili olsa da 1920-1923 yılları arasında Ankara pek çok vekil tarafından⁸ “*sadece geçici bir yönetim merkezi, askeri üs gibi*” (Cantek,

sonrasında gündeme gelmiştir. Görüşme davetini ileten ülkelerin “*Ankara Büyük Millet Meclisi*” tabirini kullanması ve İstanbul'un da bu tabiri tekrar ederek TBMM'ye telgraf göndermesi (1338/1922, 1.Devre/3.Sene, Cilt 24, 129. Birleşim, 30 Ekim 1922, s. 271), Meclisi, 1 Kasım 1922 yılında Teşkilat-ı Esasiye'yi değiştirmeye yöneltmiştir. Antalya Mebusu Rasif Efendi, “*Ankara Büyük Millet Meclisi olamaz beyefendiler! Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır ve hududun hükümrani yalnız bu Meclisi Alidir*” ifadeleriyle iktidar ikiliğinin sonlandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Saltanatın kaldırılmasını takip eden günlerde de muhtelif yerlerden Meclise tebrik telgrafları iletilmiştir. “*Hâkimiyet-i Milliye'nin Mecliste istikrarı münasebetiyle*” Ankara Belediyesi de TBMM'ye bir tebrik telgrafı sunmuştur (1338/1922, 1.Devre/3.Sene, Cilt 24, 133. Birleşim, 6 Kasım 1922, s. 398).

⁷ Kartal (2013), Ankara ve İstanbul arasındaki başkentlik tartışmasının dönemin gazetelerine nasıl yansıdığını ele almıştır.

⁸ Bazı vekiller ise Türkiye'nin yönetim ve karar alma merkezinin değişmekte olduğunu farkındaydı. Çorum vekili Ferid Bey, meclisin kendisini görevlendirdiği bir denetim sorumluluğundan istifasına ilişkin izahat verirken, “*(...) her hangi bir evrakın tetkikine ihtiyaç görülse bunun mullaka merkezde, Ankara'da olması şart değildir*” ifadelerini kullanmaktaydı (1338/1922, 1.Devre/3.Sene, Cilt18, 17. Birleşim, 30 Mart 1922, s.412). Meclis'te ikinci grup olarak tanımlanan “*muhalifler*”

2003, s. 71) görülmekteydi. Bu sebeple vekiller, Ankara'nın yeterliliğini Ankara Belediyesi'nin niteliği, seçimleri ve sunduğu beledi hizmetler ekseninde meclis gündemine taşımaktaydılar. Ankara'nın resmen başkent olması, kentin tarihi için bir dönüm noktası olmakla birlikte kentin bir kurumu olan Ankara Belediyesi için de bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönüm noktası 13 Ekim 1923 tarihindeki meclis görüşmelerinde Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey'in ifadelerine de yansımıştır:

*Ankara bittabi Merkezi Hükümet olmakla değişecektir. Ankara'da gerek idari, gerek beledi velhasıl istirahat hususunda her türlü ihtiyacatımızın temini temennisini ref' ile lâyhahai kanuniyenin derhal kabul buyurulmasını istirham ederim.*⁹

13 Ekim 1923 tarihi itibarıyla Ankara Belediyesi bir başkent belediyesi haline gelmiştir. 23 Nisan 1920-13 Ekim 1923 tarihleri arasında belediyelerin, özelde Ankara Belediyesi'nin, küçük-orta ölçekli bir belediye olarak, Büyük Millet Meclisi'nde nasıl gündem olduğu bu bağlamda incelenecektir.

Bu çalışmanın hedefi, 1920-1923 yılları arasında, merkezi idare/taşra, merkezi idare/yerel yönetimler gibi tanım ve kurumsallaşmaların, özellikle Tanzimat dönemi ve izleyen yıllardaki idari reformlarla belirli birikime¹⁰ ulaşmış bir coğrafyada, küçük-orta ölçekli bir kente ne ölçüde ulaştığını anlayabilmek ve Ankara kentinin yüklendiği kentli sorumluluğunu¹¹ izleyebilmek olacaktır. Bu noktada Ankara kentinin neresi olduğunun da belirlenmesi gerekir. Çalışmaya konu olan Ankara, Keleş'in ifadesi ile "Eski Ankara"dır:

(...) sınırlarında önemli değişmeler olmamış, maddi yapısını, görünüşünü ve eskiliğini az çok koruyabilmiş olan, Kale surları içindeki ve yakınındaki mahallelerden oluşan 1920-1923'lerin Ankara'sıdır (1971, s. 5).

de Ankara'da konumlanan bu yeni siyasal iktidarın geçici sayılması gerektiğini vurgulamaktaydılar (Demirel, 2003, s. 16).

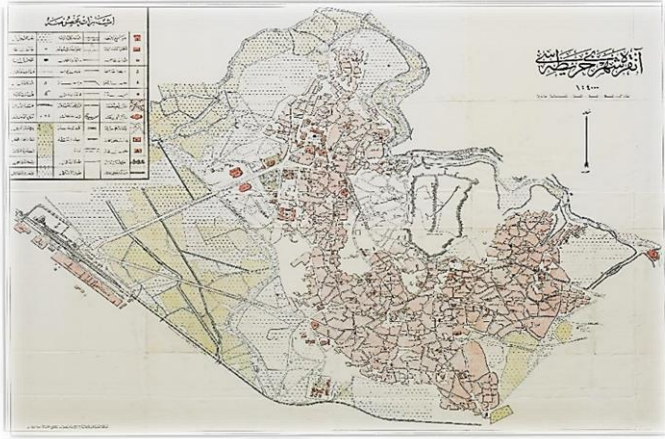
⁹ (1339/1923, 2. Devre/1. Sene, Cilt 2, 35. Birleşim, 13 Ekim 1923, s. 669).

¹⁰ Ortaylı, "bazı başarısızlıklarına rağmen" idari reformların "merkeziyetçi bir devlet mekanizmasını gerçekleştirmekte hayli yol aldıklarını"; benzer bir ilerlemenin yerel yönetimler söz konusu olduğunda gözlemlenmediğini fakat gerçekleştirilen "idari reformlar(ın), yerel yönetimin doğuşu için gerekli ortamı hazırlamış" olduğunu ifade eder (1985, s. 21).

¹¹ Kentli sorumluluğu, bireyin/kentlinin, kente ve kent formuna ilişkin beklentileri olarak anlaşılmalıdır. Bu beklentiler, bir kentin büyüklüğü, nüfusu, kurumları ve bu kurumlarının sunduğu kentsel hizmetler olduğu kadar demokratik yaşam, siyasal katılma ve yurttaşlık bilinci olarak da görülmelidir.

Milli Mücadele'nin devam ettiği yıllarda Mustafa Kemal Paşa'nın daveti ile Ankara'ya gelen “İstanbul'da Harbiye Nezareti Harita Dairesi'nde görevli 22 haritacı subay” tarafından hazırlanan (Günel & Kılıcı, 2015, s. 79) ve (Harita 1.) “1924 Ankara Şehir Haritası” olarak bilinen harita, 1920-1923 yılları arasında Mecliste gündem olan Ankara'dır. Günel ve Kılıcı (2015, s. 79), haritanın 1920-1923 yılları arası Ankara'sının, yerleşim alanlarının, mahallelerinin, mezarlıklarının, hanlarının, çarşılarının, suyollarının, çeşmelerinin ve özel işaretlerde kendine yer bulan farklı yapı türleri ile kentin fiziki durumunu yansıttığını ifade ederler. Bu fiziki fakat aynı zamanda siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel durum, meclis tutanaklarında da izlenilebilir nitelikteydi.

Harita 1. 1924 (Ankara Şehir Haritası - Ankara City Map)

TBMM, sıradan bir toplanma gününde, zaptı sabık hülasası¹², sualler, evrak-ı varide¹³, mazbatalar, icra vekilleri muamelatı, azayı kiram muamelatı¹⁴ ve müzakere edilen maddeler ile gündemini oluşturur. TBMM, 23 Nisan 1920 ile 13 Ekim 1923 tarihleri arasında toplam 5 yasama yılında 588 ayrı oturumda toplanmıştır (Tablo 1). Bu çalışma belirtilen oturumlarda Ankara kentini ve kentin nasıl konu edildiğini takip edecektir. Bununla birlikte ilk bölüm, Osmanlı Devleti'nin idari ve beledi örgütlenmesinin serencamı ve belirlenen tarih aralığında Ankara vilayeti ve kentinin durumunu izah edecektir.

¹² Bir önceki gün olan oturumun özeti.

¹³ Gelen evrak

¹⁴ Vekiller hakkında bilgi.

Tablo 1. 23/04/1920-13/10/1923 TBMM Oturumlar¹⁵

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ				
	Yasama Yılı	Başlangıç	Bitiş	Oturum
1. Dönem	1. Yasama Yılı	23/04/1920	28/02/1921	159
1. Dönem	2. Yasama Yılı	01/03/1921	28/02/1922	167
1. Dönem	3. Yasama Yılı	01/03/1922	28/02/1923	201
1. Dönem	4. Yasama Yılı	01/03/1923	16/04/1923	26
2. Dönem	1. Yasama Yılı	11/08/1923	28/02/1924 ¹⁶	114

Ankara Vilayetinden Başkent Ankara'ya

Memlekette belediye yok canım (Emin Bey, 1920)¹⁷.

Ankara kentinin küçük-orta ölçekli, 19. yüzyılın Osmanlı Belediyesi'nden 20. yüzyılın Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentine dönüşmesi siyasal, yönetsel, ekonomik ve askeri bir karardır ve kenti, kentliliği, kentsel yaşamı ve belediyeyi etkilemiştir. Bu karar, yalnızca rejimde ve toplumsal yaşamda bir dönüşümü değil aynı zamanda kentlere ve belediyelere bakışta da bir değişim hedefini içermektedir.

Ankara, Osmanlı belediyelerinin Türkiye'nin yerel yönetimleri için yeterli olmadığının birinci elden deneyimlendiği kent olmuştur. Ortaylı, Osmanlı Belediyelerini ve bu belediyelerin Türkiye Cumhuriyeti yerel yönetimler deneyimine bıraktığı “mirası” değerlendirirken, belediyeyi var olmuş fakat kenti yönetecek bir teşkilatlanmaya sahip olamamış bir yapı olarak ele alır:

Osmanlı belediyesi ne kentin kendini yönetmesi, ne de bir tüzel kişilik anlamına gelir. Belediye; şehre, belediyeye ait işler demektir. Şehrin fiziki varlığı, temizliği, aydınlığı ile ilgili bir memuriyeti ifade eder. (...) Anayasal monarşiye geçişle birlikte Osmanlı belediye örgütü bir kanun konusu olmuştur. (...) (belediye) Merkezi hükümetin bir şubesi

¹⁵ TBMM'nin dönem ve yasama yılları başlangıç, bitiş tarihleri ve oturum sayılarına ilişkin tablo meclisin tutanak dergisinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

¹⁶ Çalışma özelinde incelenen beşinci yasama yılına karşılık gelen, TBMM, 2. Dönem 1. Yasama yılı 13 Ekim 1923 tarihine kadar taranmıştır. Bu sebeple belirtilen dönemde 35 oturum incelenmiştir.

¹⁷ (1336/1920, 1. Devre/1. Sene, Cilt 5, 84. Birleşim, 16 Ekim 1920, s. 86).

gibidir ve cumhuriyet rejimine de böyle devredilmiştir. Osmanlı Tanzimat'ı, belediyeyi, başkent ve büyük şehirlerin tefrişi için düşünmüştür. (...) Osmanlı belediyesi ismi var olan, ama örgütlenme ve yaşamını kuramamış bir varlıktır (1990, s. 69).

Osmanlı belediyesi, 19. yüzyılın ürünüdür. Uzun 19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin imparatorluğu yeniden örgütlemeyi hedeflediği ve bu hedefinde de imparatorluktaki çözülmenin durdurulması çabasının merkezi bir nitelik taşıdığı yüzyıl olmuştur. Bu dönüşüm ve çözülme dinamiği içerisinde Tanzimat ve sonrasındaki reformlarda idari yapı ve kent önemli bir yer işgal eder.¹⁸ Osmanlı modernleşmesi öncelikli olarak bir idari modernleşmedir. İdari modernleşmenin temel görünümü ise devletin toprak üzerindeki taşra ve beledi örgütlenmesidir. Muhassıllık ve memleket meclisleri, vilayet, liva, kaza idare meclisleri, yerel haklın öncelikle vergilerinin toplanmasını fakat artık göz ardı edilemeyecek ihtiyaçlarının da kendi temsilcileri tarafından dile getirilebilmesini sağlayacak yapılardır. Bu çerçevede Oktay (2005, s. 257), Osmanlı belediyelerinin, Cumhuriyete uzanan yıllarda, üç ayrı dönemde incelenebileceğini vurgular ve dönemleştirmeyi kurumların ortaya çıkışı ve beledi hizmetleri göz önüne alarak yapar: “1855-1876 Kuruluş”; “1877-1908 Durgun Gelişme”; “1908-1922 Kurumsallaşma”.

Osmanlı Devleti'nde ilk belediye, payitahtın ihtiyaçları temelinde 1855 yılında ilk Şehremini'nin göreve başlamasıyla, İstanbul Şehremaneti olarak hizmet sunmaya başlamıştır. Ardından 1858 yılında yabancıların ve azınlıkların yoğun olarak yaşadığı Galata ve Beyoğlu bölgesinde Altıncı Belediye Dairesi kurulmuştur (Ortaylı, 1985; Görmez, 1997; Oktay, 2005).

¹⁸ İdari reformlar kentsel ve kırsal alan idareleri temelinde vilayet, liva ve kaza idare meclisleri, devamında da nahiye ve köy idarelerini birer yerel yönetim birimi olarak ortaya çıkarmıştır. Bu idareler, ilk ve belediyelere nispeten güçlü yerel birimleri olmuşlardır ve günümüz Türkiye'sinin il özel idareleri ve köylerinin de temelidirler. Bunlar belediyelerin kurumsallaşmasından farklı bir yol izlemişlerdir. İl özel idareleri ve köylerin özgün ölçekleri belediyelerden ayrışmalarının sebeplerindendir. Ayrıca Ortaylı'nın da ifade ettiği gibi belediyeler, komün tarihinden de izlenebileceği gibi, “sadece bir idari organizasyon biçimi değil, siyasal katılma bilincidir; yerel yönetim örgütünün yönetilenlerdeki bu bilinçle birlikte, merkezi hükümet karşısında var olması gerekir” (1985, s. 19). Görmez'in de vurguladığı gibi yalnızca “düzenli kent hizmetlerinin yürütülmesi amacı”, belediyelerin komünal özellikler edinmesi için yeterli değildir (1997, s. 197). Farklı yerel yönetim biçimleri ve kurumsallaşmalarının Osmanlı-Türkiye modernleşmesi ve idari tarihi göz önüne alındığında her bir yapının tarihi, ölçeği ve temsili niteliği farklıdır ve farklı yönetim ilkeleri ile açıklanmalıdır. Bu çalışmada bir Osmanlı yerel yönetim birimi olarak belediyenin, Ankara kentinin belirlenmiş bir tarih aralığında dönemin en güçlü kamusal alanı olan mecliste nasıl yer bulduğunu izlemeyi hedeflemiştir. Bu sebeple vilayet, liva, kaza, nahiye ve köyler belediyelerle ilgileri bağlamında ele alınacaktır.

Fakat bu örnekler yalnızca İstanbul'un beledi hizmetlerle tanışmasını sağlamış taşra kentlerini içermemiştir.

Osmanlı Devleti'nin İstanbul dışında, taşra kentlerinde, belediyelere ilişkin ilk çalışmalarının 1864 Vilayet Nizamnamesi ile başladığı görülür; bununla birlikte, Ortaylı (1985, s. 158), “*liva ve kaza merkezlerinde seçimli üyelerden oluşan meclis-i beledilerin*” tüzel kişiliklerinin tartışmalı olduğunu ve zaten her liva ve kazada da kurulamadıklarını ifade eder. Sarıoğlu da belediyelerin, “*daima gelirleri az, personeli yetersiz, denetleme yetki ve kapasitesi yönünden etkisiz*” olduğunu belirtir (2001, s. 129). Osmanlı Devleti'nde yine aslen taşra teşkilatını düzenleyen ve 1871 yılında çıkarılan Nizamnamede¹⁹ de kent ve kasabaların beledi işlerini görebilmek için bir belediye merkezinin teşkiline hükmetmiş²⁰ ve İstanbul dışındaki kentlerde, Osmanlı belediye teşkilatının kurulması yönünde ilk adımlar devam etmiştir (Coşkun, Yıldırım, & Şen, 2021, s. 4-5). Fakat Anadolu kentlerinin belediyeleri söz konusu olduğunda başat dönüşüm, Ortaylı'nın da ifade ettiği gibi “*Anayasal monarşi ile birlikte*”, 1876 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi ile mümkün olmuştur. Kanun-i Esasi'nin 112. maddesi²¹, hem başkent İstanbul'da hem de taşrada bir diğer ifade ile Anadolu'da/Ankara'da seçimle işbaşına gelecek belediye idarelerine hukuki bir temel olmuş ve belediyelerin görevleri ve üyelerine ilişkin düzenlemelerin kanunla belirlenmesini güvence altına almıştır.

19 Mart 1877 tarihinde toplanan ilk Osmanlı Mebusan Meclisi, 13 Mart 1878 tarihinde süresiz olarak tatile çıkarılmadan önce 1876 Kanun-i Esasi'de güvence altına alınmış belediyelerle ilgili düzenlemeleri hazırlayıp, yasalaştırmıştır. Meclisi açan ve süresiz olarak tatile gönderen 2. Abdülhamit de Meclis-i Mebusan'ın Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan açılış törenindeki konuşmasında beledi kanunların ivedilikle hazırlanması gerektiğini tavsiye etmiş (Ortaylı, 1985, s. 170) ve mebusların buna imkânları bulunduğunu vurgulamıştır:

(...) sizlere lâzım olan uhde-i hamiyetinize muhavvel vezaif-i kanuniyyeyi hiç kimseden çekinmeyerek ve devlet ve memleketimizin selâmet ve saadetinden başka bir şey düşünmeyerek sadıkane ve müstakimane ifa eylemektir. (...) İntihab kanunnamesi ve vilâyat ve idâre-i nevahi kanun-i umumîsi ve devair-i Belediyeye kanunu (...)

¹⁹ İdâre-i Umûmiyye-i Vilâyât Nizâmnamesi.

²⁰ “*Madde 111- Vâli ve mutasarrıf ve ka'immakam makarrı olan ve her bir şehir ve kasabada umûr-ı belediyeye için meclis-i beledi nâmıyla bir meclis vardır.*”

²¹ “*Madde 112- Umuru belediye dersaadet ve taşralarda bilintihap teşkil olunacak devairi belediye meclisler ile idare olunacak ve bu dairelerin sureti teşkili ve vezaifi ve âzasının sureti intihabi kanunu mahsus ile tâyin kılınacaktır.*”

*sirasile müzakere ve mütaleası ve kararlarının itası nezdimizde matlûb-i kat'idir.*²²

5 Ekim 1877²³ tarihinde, “Batılı tarzda bir yerel yönetim anlayışıyla birlikte, öncelikle temiz, düzenli ve ferah kentler yaratmayı amaçlayan”, Vilayet Belediye Kanunu yürürlüğe girmiştir (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, & Özsoy, 2005, s. 248). 1877 Vilayet Belediye Kanunu, belediye meclisinin merkezi bir konumda olduğu ikili bir örgütlenme düzenlemiştir. Buna göre belediyenin organları: “*Belediye dairesi meclisi ve belediye meclis reisidir*” (Ortaylı, 1985; Coşkun, Yıldırım, & Şen, 2021, s. 10). Vilayet Belediye Kanunu’nun 6. faslının 50 ve 55. maddeleri arasında düzenlenen Cemiyet-i Belediye, Osmanlı taşrasının belediye örgütlenmesini anlamak için önemli bir birim olarak görülebilir (Coşkun, Yıldırım, & Şen, 2021, s. 13). Taşra ve belediye idarecilerinin yılda iki kez bir araya gelmesiyle oluşan²⁴ Cemiyet-i Belediye, İstanbul’da bulunmayan ve yalnızca taşra belediyelerine özgü bir “(aşırı) vesayet makamı” (Ortaylı, 1990, s. 72) olarak görülmekle birlikte beledi hizmetlerin sunumu için “koordinasyon” ve “yol gösterici” bir işbirliği olarak da görülmüştür (Coşkun, Yıldırım, & Şen, 2021, s. 14). Bu çerçevede Aydın vd.’nin 1877 düzenlemesini takip eden sürede, Ankara’da faaliyete geçen belediye örgütünü değerlendirmesinde de taşra ve belediye iş birliği dikkat çekmektedir:

Bir modernleşme projesi olarak algılanması gereken taşra kent ve kasabalarında belediyelerin kurulmasıyla birlikte, Ankara’da da faaliyete geçen belediye teşkilatı, kuruluşundan itibaren merkezi yönetimin taşradaki temsilcileriyle eklemlenerek kentin temizliğinden imarına sağlık işlerinden çevre ile ilgili sorunlara varıncaya kadar birçok önemli çalışma yapmıştır (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, & Özsoy, 2005, s. 249).

1877 Vilayet Belediye Kanunu, Osmanlı Devleti’nin taşra belediyeleriyle ilgili geçerliliğini cumhuriyete değin sürdüren nihai

²² Us (1939, s. 11), açılış konuşmasını, Takvîm-i Vekâyî’nin 1867. sayısından aktardığını vurgulamıştır.

²³ Meclis-i Mebusan’da mebuslar tarafından dile getirilen, özel nitelikli bir kanunun çıkarılmaması gerektiğine ilişkin eleştirilere rağmen, İstanbul’u konu edinen Dersaadet Belediye Kanunu da aynı tarihte yürürlüğe girmiştir (Ortaylı, 1990, s. 72).

²⁴ “*Madde 50- Senede iki defa meclis-i idare-i mahalli ile meclis-i beledi birleşerek bir cemiyet-i belediye akdolunacaktır.*

Madde 52- Cemiyet-i belediyye hükümet-i mahalliyyenin daveti üzerinde senede iki defa içtima edecek be birinci icimai he sene nisanı içinde vukubulup nihayet on beş gün devam edecektir. (...)”

düzenlemesidir. Oktay da 1877-1922²⁵ yılları arasında, taşra belediyeleri konusunda, mali alanlarda yapılan mevzuat çalışmaları dışında önemli bir düzenlemenin olmadığını vurgular (2005, s. 258). Ankara özelinde de 1877 Vilayet Belediye Kanunu, 16 Şubat 1924 tarihinde 417 sayılı Ankara Şehremaneti Kanunu yürürlüğe girene kadar geçerli olan düzenlemedir.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda, özellikle “*Osmanlı Asya'sında*” (Ortaylı, 1985, s. 166), toprak üzerinde örgütlenmesi çerçevesinde idari olan, yerel olan veya hizmet niteliği vurgulanan idarelere dair kurumsallaşmasının emekleme döneminde olduğu düşünülürse²⁶ Ankara Belediyesi bu taksimatta nerede konumlandırılabilir? Sorunun cevaplanması Ankara sancağının devamında Ankara Vilayeti'nin tespitiyle mümkündür. Sancağın ve vilayetin tespiti aynı zamanda bu idari birimlerde yaşayanların tespitidir. Bir diğer ifadeyle devletin idari taksimatının belirlenmesi nüfusun ve nüfus hareketlerinin belirlenmesidir: “*İmparatorluk içinde insanlar bir idari birimden diğerine geçmektedir*” (Karpat, 2003, s. 45). Bu çerçevede 2. Mahmud döneminde 1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımı²⁷ bir başlangıç olacaktır. Nüfus sayımına göre Osmanlı Devleti idari bölünmesinde Anadolu Eyaleti içinde yer alan Ankara Sancağı, Ankara kenti ile birlikte 9 kaza ve 2 nahiyeden oluşmaktadır.²⁸ Sancağın toplam nüfusunun 57.149; Ankara kentinin ise 11.496 kişiden oluştuğu ortaya çıkmıştır (Karpat, 2003, s.

²⁵ 1922 yılından sonra ise belediyelere bütüncül bir bakışın tesis edilebilmesi ancak 1930 yılında mümkün olacaktır. 3 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanunu'na kadar, farklı ve özel düzenlemeler konu olan beledi idareler mevcuttur. Bunlar, İstanbul ve Ankara Şehremanetleridir.

²⁶ Keskin, bu kurumsallaşmanın emekleme ve erginliğe erişme sürecini bir iktidar sorunu olarak ele aldığı çalışmasında, toprak üzerinde örgütlenmeyi Osmanlıdan Cumhuriyete devam eden bir süreç olarak görür. Özellikle 1908 ve 1923 yılları arasının, Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleştirilecek anayasal ve yasal düzenlemeler ve merkeze yerleştirilecek yönetim ilkeleri için bir “*düşünsel altyapı*” sağladığını vurgular: “*Vilayetlerin genel ve yerel yönetim usullerini belirleyen geçici kanun hükümleri Osmanlı'dan Cumhuriyete devreden yönetim mirasını oluşturmuştur*” (2009, s. 221).

²⁷ Karpat, bu ilk nüfus sayımına 2. Mahmud'un özenle yaklaştığını aktarır. Fakat bu özen nüfusun tamamının tespitine ilişkin bir özen değildir. “*Nüfusu yaş gruplarına ayırmayan ve askerlik hizmetine ve vergi ödemeye uygun olanların belirlenmesinden ibaret*” bir özendir (2003, s. 57). Bu çerçevede nüfus sayımının cinsiyet yönünün kör olduğu da vurgulanmalıdır. Osmanlı Devleti'nin ilk nüfus sayımı kadınları hesaba katmamıştır. Çadircı da Anadolu ve Rumeli'de yapılan bu ilk nüfus sayımının hedefinin erkek nüfusunun saptanması olduğunu vurgular ve tespit edilen erkeklerin din ve mesleklerine göre sınıflandırıldığını da aktarır (2011, s. 122).

²⁸ Ankara sancağı, Ankara şehri, Ayaş, Murtazaabad, Arapsun, Büyük ve Küçük Haymana, Şorba, Çubukabad, Yabanabad, Yörükkan kazaları Sufla ve Bala nahiyeleri (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, & Özsoy, 2005, s. 197).

150). Çadircı ise “6.303 erkek Müslüman, Yahudiler dâhil 5.157 Müslüman olmayanların bulunduğunu aktarır” (2011).²⁹

1839 yılında Tanzimat’ın ilan edilmesinin ardından Ankara bir eyalet olarak varlığını sürdürmüş ve “Tanzimat’ı uygulamak üzere eyalet meclisinin kurulduğu” bir yer olmuştur (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, & Özsoy, 2005, s. 198). Tanzimat’ın ve yeni yönetime ilişkin düzenlemelerin eyaletlerde uygulanması bazı bölgelerde, özellikle Osmanlı Asya’sında, toprak üzerindeki örgütlenmede sınır değişikliklerini de gündeme getirmiştir. Ankara eyaleti de bu sınır değişikliğini yaşayan yerlerden biri olmuştur. Çadircı’nın aktardığına göre öncesinde “Çankırı ve Ankara sancaklarından oluşan Ankara eyaletine Bozok (Yozgat), Kastamonu ve Kayseri sancakları da” bağlanmıştır (1985, s. 216). Ankara’nın eyalet merkezi olduğu bu düzenleme kalıcı olmadı; “1848-1850 ve 1855-1859 tarihleri arasında Ankara tekrar Bozok’a bağlandı, 1860 yılından itibaren merkez tekrar Ankara’ya taşındı” (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, & Özsoy, 2005, s. 199; Çadircı, 2011, s. 151-152).

1860 yılından 1864 yılına kadar kent, eyalet merkezi konumunu sürdürmüştür. 1864 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile “*eyalet adı vilayet olarak*” değiştirilmiş ve eyalet meclislerinin yerine Vilayet İdare Meclisi kurulmuştur (Çadircı, 1985, s. 216). Ankara da Ankara Vilayeti olarak adlandırılmaya başlamıştır. 1871 Vilayet ve 1876 Nahiye Nizamnamelerine göre de vilayet merkezi olarak tanımlanan Ankara, valilik tarafından idare edilmekteydi. Ankara vilayetinin nüfusu 1.260 metrekaresel bir alana yayılmış halde, 849.432 Müslüman, 155.046 Gayrimüslim toplam 1.004.478 kişiyi barındırmaktaydı (Karpat, 2003, s. 157).

Osmanlı taşrası, hayata geçirilen idari reformların eş zamanlı yürütüldüğü bir yer olmamıştır. Bu sebeple de ister mutlak hükümdarın irade-i seniyyesi olsun ister Tanzimat paşalarının hazırladığı/hazırlattığı nizamnameler olsun isterse de Meclis-i Mebusan’ın kanunları olsun devletin bütün topraklarında eş zamanlı uygulamaya geçmemiştir. Bu durum Ankara Daire-i Belediyesi, belediye meclisinin ya da belediye reisinin ilk olarak ne zaman göreve başladığı/seçildiği ya da atandığına ilişkin kesin bir tespit yapmamızı engeller. Ankara belediye dairesi hakkındaki çalışmasında Kolay, “Ankara Belediyesi’nin teşkilatının 1866 yılında var olduğunu” bir arşiv belgesi ile ³⁰ sunmuştur (2018, s. 238). Bununla birlikte Kaynar, Ankara’nın

²⁹ Çadircı, sayılardaki ve Nüfus Hülasa listelerindeki farklılığın öncelikle “sayımdan sonra doğan çocukların bir süre daha defterlere yazılmasından” kaynaklandığını ve ayrıca toplama hatalarının da olabileceğini ifade eder (2011, s. 126).

³⁰ Miladi 15 Mayıs 1866, Hicri 29 Zilhice 1282 tarihli, “(...)Ankara Belediye Reisi Muharrem Rüşdü Efendi’nin oğlu” başlıklı belge (DH., 162/111, BOA); (Kolay, 2018, s. 238).

ekonomi tarihine ilişkin çalışmasında Ankara ve Ankara belediyesine ilişkin araştırmaların eksikliğini vurgulayarak, Ankara Belediyesi'ne ilişkin çalışmaların 1924 yılında Ankara Şehremaneti'nin kuruluşu ile başlatılmasını eleştirmiştir (2016, s. 17). Aydın vd. de (2005, s. 248) ister Tanzimat reformları öncesi ister kayıtlı idarenin yerleşmeye başladığı Tanzimat sonrası olsun kente özgü ya da beledi hizmetlerin nasıl yürütüldüğü konusunda yeterli belge ve bilginin bulunmadığını ifade eder.³¹

1924 yılını, Ankara Şehremanetinin kuruluşu, Ankara'nın beledi örgütlenmesinde bir dönüm noktası olarak ele alırsak, ister 1866 yılından başlayarak yaklaşık 60 yıllık tecrübe isterse de 1877 yılından başlayarak³² yaklaşık 50 yıllık tecrübe ile Ankara Daire-i Belediyesi, Osmanlıdan Cumhuriyete devletin hem toprak üzerinde örgütlenme hem de yerel yönetimler tesis etme politikasının izlenebileceği ve sonuçlarının cumhuriyete miras kaldığı bir idaredir. Bu mirasın 1920 ve 1923 yılları arasındaki serencamı TBMM gündeminden ve tutanaklarından izlenebilir.

Meclis'te Bir Belediye: Ankara Belediyesi (1920-1923)

(...) -Belediye Nizamnamesi var. -Beyefendi
Belediye Nizamnamesinin mevcut olduğunu
söylediler. Fakat tatbik olunmuyor ki ...³³

Erdeha, 1919 yılında Ankara'nın başkent olacağını düşünmenin hatta hayal etmenin “gülinç olacağını” vurgulayarak; Ankara'nın Galat'lardan Roma İmparatorluğu'na Selçuklulardan, Osmanlı Devleti'ne ve Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan, merkez olma niteliğindeki çalkantıları, yükselişleri ve düşüşleri hatırlatır (1975, s. 231). 19. yüzyıl Ankara'sı Osmanlı klasik çağlarının ticaret yollarının, kervansaraylarının ve ahilerin kenti olmaktan

³¹ Erdoğan (1965, s. 118-121), *Ankaram* isimli çalışmasında “*Tarihte Ankara Vali ve Belediye Reisleri*” isimli başlık altında “*Muradı Hüdavendigar zamanından başlayıp 1965 yılına*” kadar Ankara valilerini göreve başlama ve ayrılma zamanlarını belirterek sıralamış olmakla birlikte, belediye reislerini bu ayrıntı ile sıralayamamıştır. Şehremaneti'nin kuruluşuna kadar sıraladığı belediye reisleri ise şunlardır: “*Miri Miran Ankaralı Abdi Paşa, Hacı Süleyman Refik Efendi, Ali Şan Bey, Mehmet Ali Bey, Tuz Nazırı Asım Bey, Ziya Bey, Mavazade Tevfik Bey (Ababa), Ademzade Ahmet Bey, Kütükçüzade Ali Bey*”.

³² 5 Ekim 1877 tarihinde yürürlüğe giren Vilayet Belediye Kanunu'ndan tam iki ay sonra kaleme alınmış bir telgraf, Ankara Belediyesi ve Ankara halkının ihtiyaçlarının gündeme getirilme çabasına ilişkin bir belge olmuştur. MSB/ATA, 110-9-1-3, 37-0-9 (5.12.1877): “*Ankara Belediye Meclis Reisi Mehmed Neşet'in, Müslüman halkın bazı ihtiyaçlarına ait isteklerini Ankara milletvekillerine ulaştırmak üzere Ankara'dan hareket ettiği*”.

³³ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 22, 98. Birleşim, 07 Eylül 1922, s. 545).

uzaklaşmış; İstanbul-Bağdat demiryolunun bir parçası olarak bu geriye gidiş durdurulmak istense de başarılı olunamamış; yıllar içinde vilayetin kronikleşmiş olan kentsel problemlerini³⁴ aşmaya çalışırken bir yandan da vilayetin yöneticileri ile de uğraşmış; yeni yüzyılın ilk yirmi yılında da bir büyük yangın³⁵ atlatan fakat enkazı kaldıramamış bir haldedir. Milli Mücadele sırasında bir Fransız gazeteci de kentin bu genel ahvali hakkında çarpıcı ifadeler kullanır:

Bütün görkemiyle korkunç çukur Ankara (...) bir hayal kırıklığı (...) bir evler yığını tasavvur edin, yarısı savaşta yarısı yangında harap olmuş (...) Kemalistlerin başşehirinin hali içler acısı (Haïdar, 2020, s. 39).

Ankara kenti, kendi halinde küçük-orta ölçekli bir Anadolu kasabası iken Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Ankara Hükümeti'ne merkez olarak bir sorumluluk üstlenmiştir. Bu sorumluluk, öncelikle küçük-orta ölçekli kasabaya Tanör'ün ifadesiyle “*iktidar çokluğundan, iktidar ikiliğine*” bir geçiş, daha sonrasında ise TBMM odağında bir devletleşme sorumluluğudur (2016, s. 252).³⁶ İkincil sorumluluk ise kent olma sorumluluğudur. Ankara Hükümeti, TBMM Hükümeti'ne dönüştükçe, Ankara da TBMM'ye yer olma, mebuslara, vekillere, bürokratlara, askerlere ve hali hazırdaki kenttaşlarına TBMM Hükümeti adına hizmet sunma sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu durum Ankara Belediyesi'ni TBMM'nin gündemine getirmiştir.

Ahval-i hazırada³⁷ Ankara Belediyesi'ne, hizmetlerine ve yönetimine ulaşmak Ankara Vilayetinin ve yöneticilerinin tespiti ile mümkün olacaktır. Zira bu dönemde, Milli Mücadele ve Ankara'nın Başkent ilan edildiği tarihe kadar, Ankara Hükümeti ve Meclis, Osmanlı geleneğini de sürdürerek merkezin, taşranın ve yerelin hem kavramsal hem de fiili olarak tariflerini

³⁴ Aydın vd. bu problemleri su sıkıntısı, yangınlar dolayısıyla itfaiye hizmetlerinin eksikliği, temizlik, bataklıklar, mezarlıklar, halk sağlığı, cadde ve sokakların durumu ve güvenlik meselesi olarak sıralar (2005, s. 251-263).

³⁵ Mezkur yangın, 1916 Ankara Yangını'dır. Yangının nasıl ortaya çıktığını araştıran ve kent üzerindeki etki ve sonuçlarını inceleyen bir çalışma için bkz. (Esin & Etöz, 2015).

³⁶ Tanör (2016), iktidar çokluğunu kongre iktidarları olarak görür ve iktidar ikiliğinin tarafları ise işgal altındaki İstanbul ile ulusallaşma ve merkezileşme çabasındaki Ankara'dır.

³⁷ Ahval-i hazırada ya da ahval-i malume Milli Mücadele dönemine ilişkin arşiv belgelerinde özellikle İstanbul menşei yazışmalarda kullanılmaktadır.

yapamamış³⁸ olsa da “*devlet hizmeti ile beledi hizmeti*” ayırtmış (Tümerkan, 1946, s. 54), kendine özgü bir kurumsallığa sahip olmuştur. Bu çerçevede dönemin belirli olayları ve yöneticileri, Ankara Daire-i Belediyesi’ni mecliste konumlandırmada bir başlangıç olacaktır. Bu kişi/kişiler failler olarak da tanımlanabilir.³⁹

Faillerden ilki İstanbul’dan, Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından 15 Mart 1919 tarihinde Ankara valiliğine atanan Muhittin Paşa’dır. Vali İstanbul ve kentteki İngiliz kumandanlığı ile iletişim halinde bir yöneticidir (Erdeha, 1975, s. 233). Bu sırada 20. Kolordu’nun Ali Fuat Paşa idaresinde Ankara’ya gelmesi kentteki iktidar çokluğunu pekiştirmiştir. Ali Fuat Paşa Amasya Tamimi’nin yayınlanacağı toplantıya katıldığı sırada Muhittin Paşa ilçe teftişlerinde bulunmaktadır; “*Ankara çevresindeki toplayabileceği kuvvetlerle kenti geri alma gayretindedir*” (Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, & Özsoy, 2005, s. 345). Sonucunda Ankara’nın, Sivas Kongresi’ne delege göndermesini “*engellemeye çalışan*” Muhittin Paşa, Heyet-i Temsiliye adına 19 Eylül 1919 tarihinde Sungurlu-Keskin arasında yakalanmış ve yargılanmak üzere Sivas’a gönderilmiştir. Vali’nin yakalanması, Ankara’daki diğer yöneticiler için de kartopu etkisi yaratmıştır. Ankara Belediye Reisi, Vali’nin akıbetini yaşamamak adına kenti ve görevlerini terk etmiş; “*Dersaadet’e iltica etmiştir*”.⁴⁰

1919-1923 yılları arasında ve özellikle Meclis’in de çalışmalarına başladığı 1920 yılı içinde Ankara vilayetinin yöneticileri, özellikle valiler işgal, dağılmışlık, kontrolsüzlük ve isyanların etkisiyle bir yandan da kurtuluş, kuruluş ve devletleşmenin getirdiği belirsizlikle sıkça değişmişlerdir.⁴¹

³⁸ Tümerkan, 1877 Kanunu’nun belediye teşkilatının şehir ve kasabalarda kurulacağını düzenlemekle birlikte bu birimlerin tanımını yapmadığını vurgular; şehir ve kasaba tanımlamalarının 1924 yılında yürürlüğe giren Köy Kanunu ile yapıldığını ifade eder (1946, s. 55).

³⁹ Yerel yönetimler geleneği güçsüz olan ülkelerin yerel yönetimler tarihinde, kişiler ister istemez ön plana çıkmaktadır. Çalışmada yöneticiler dile getirilse de meclis tutanakları Ankara Belediye’sinin tüzel kişiliğini öncelikle dillendirecektir.

⁴⁰ Miladi 25 Eylül 1920, Hicri Muharrem 1339 tarihli “*Ahval-i malumeden dolayı Anadolu’dan Dersaadet’e iltica eden eski Ankara Belediye Reisi Yusuf Ziya ve Ticaret Odası Reisi Ziya Beyler’e daha fazla yardımda bulunulması*” başlıklı belge (MV, 220/109), Ankara’dan İstanbul’a gelen Belediye Başkanı Ziya Bey’in yardım taleplerine ilişkindir. Bu yardım talepleri takip eden aylarda da tekrarlanmış, zaman içinde 100 lira eklense de ardından yeni ek bir yardımın yapılamayacağı bu kişilere iletilmiştir: (MV, 220/175); (MV, 220/204); (MV, 221/253); (BEO, 4654/349033).

⁴¹ Muhittin Paşa Sivas’ta yargılanmasının ardından İstanbul’a dönmüştür. İstanbul’da bu kez Ali Rıza Paşa Hükümeti Ankara Valiliği’ne 9 Ekim 1919 tarihinde Ziya Paşa’yı tayin etmiş fakat Ankara halk ve eşrafının itirazları Paşa’nın göreve başlamasına mani

Belediye reisliğinde ise Hacı Ziya Bey'in Ankara'dan kaçmasının ardından yerine yaklaşık dört ay vekâleten Müderris Hacı Rıfat Hoca'nın görev yapmış. Daha sonra Kütükçüzade Ali Bey belediye reisi seçilmiştir (Erdoğan, Günel, & Narince, 2007, s. 86). Belediye reisinin seçimine ilişkin durum, eşrafın kentin yönetimiyle doğrudan alakadar olmasının da bir sonucudur.⁴² Aydın vd. de Ankara eşrafının, tutuklanan ve kaçan yöneticilerinin ardından kentte ortaya çıkan iktidar boşluğunu, *“belediye başkanı atayarak, iktidara el koyarak”* aşıklarını ifade eder (2005, s. 346). Kütükçüzade Ali Bey Ankara Şehremaneti kuruluncaya kadar Ankara Belediye Dairesi'nin reisi olarak görev yapmıştır.

Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya geldiklerinde Ankara kentinin ve belediyesinin kentlilik sorumluluğu da başlamıştır. Hâlihazırda maddi sıkıntı içinde olan Heyet-i Temsiliye'nin ihtiyaçlarını *“ilk birkaç gün Ankara Belediyesi karşılamıştır”* (Erdeha, 1975, s. 254). İstanbul'un fiilen işgali, son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılması ve Ankara'da Meclis'in açılması, Ankara kentini yalnız Anadolu için bilinir kılmamış uluslararası gündeme de taşımıştır. Fakat Ankara, öncelikle Meclis'in gündemi ve sorunu olmuştur. Bu çerçevede Meclisin yapıp ettiklerinin duyurulmasının, öncelikle Anadolu sonrasında ise İstanbul ve dünyaya ulaştırılmasının önemi üzerinde de durmak gerekir. Savaşlar, isyanlar ve kurumsallaşma mücadelesi içinde alınan kararlar ve kanunların bilinir hale gelmesi bu karar ve kanunlara uyma yükümlülüğü içinde olanların uyabilmesinin ön koşuludur. Bilinirlik problemi Meclis'te de konu olmuştur. Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey'in ifadeleri durumu özetler niteliktedir:

Memleketimiz tetkik edilmeli. Sadrazam aramayınız, Başkumandan aramayınız, köy muhtarını arayınız. Bütün çıkan kanunlarınız

olmuştur. Muhittin Paşa döneminde de Defterdar görevinde bulunan *“Ankara eşrafının ticaret erbabı kesimiyle, tarikata bağlı bir kişi olarak da dini çevrelerle iyi bir diyalog kuran”* (Erdeha, 1975, s. 247) (Hakan) Yahya Galip Bey Valilik görevini vekaleten sürdürmüştür. 1920 yılındaki Yozgat Ayaklanması sonrası ise görevinden alınan Yahya Galip Bey'in yerine Nuri Bey Ankara Hükümeti tarafından vali vekili olarak atanmıştır. Nuri Bey, 16 Eylül 1920 tarihine kadar görevini sürdürmüştü ve takiben, 17 Eylül 1920 ve 17 Kasım 1920 arasında Bahattin Bey, 18 Kasım 1920 ve 16 Nisan 1922 arasında ise İhsan Bey, 22 Nisan 1922 ve 8 Ağustos 1923 tarihleri arasında ise Abdülkadir Bey valilik görevini yürütmüştür (Erdeha, 1975, s. 263).

⁴² Eşraf ve ahali bu dönemde yaptığı yazışmalarda; vali vekili Yahya Galip Bey'in asaleten vali vekili olarak atanmasını istediklerini belirtmişlerdir: Örneğin 15.10.1919 tarihli, *“(...)Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Heyet-i Temsiliye'ye gönderdikleri tahriratlarda Ankara Vali Vekili ve Defterdarı Yahya Galib Bey'in Ankara Valiliği'ne asaleten tayin edilmesini istedikleri”* (MSB/ATA, 110-9-1-11/14-0-106).

*İstanbul'da Haydarpaşa dalgakıranına, Ankara'da istasyona kadar gidebiliyor. Bu kanunlar tatbik edilmiyor.*⁴³

Mersin Mebusu Salahaddin Bey'in, "zabıt ceridelerinin günü gününe tabı ve tevzi edilmesi" konulu tezkeresine ilişkin tartışma da meclis gündeminin ve sonuçlarının halka ulaşmaması üzerinedir. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, "Meclis inkılap yapıyor, (...) meclis millet için mesai gösteriyor, (...) milleti yaptığı kanunlardan haberdar edemiyor (...)" ifadelerini kullanarak hem meclisin önemini hem de halkın habersiz kalmasının üretebileceği sorunları hatırlatmaktadır. Sorunun çözümü içinse Meclis Divan-ı Riyaseti, zabıtların halka ulaşması için "belediyelere, müdafai hukuklara ve istihbarat odalarına" gönderileceğini iletmıştır.⁴⁴ İktidarın tekleştirilmesi, devletin kurumsallaştırılması zabıt ceridelerinin her mahale ulaşır, her mahalde bilinir olmasını gerektirmekteydi. Bu sebeple de belediyeler Meclis'in "halka doğru" hedefinin ilk basamağı olarak divanca tanımlanmıştır.

Halka doğru olacak ilk mekân ise Ankara'nın kendisiydi. 1920-1923 arasındaki her farklı tartışmasının nihai noktası Ankara'ydı. Tartışmanın iki yönü vardı. İlki Ankara'ya ne olacağı diğeri kente gelenlere yani, mebus ve bürokratlara ne olacağı. Ankara'nın başkent olmasının hemen öncesinde Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey 1923 yılının ikinci yarısında İcra Vekilleri Heyeti'nin kullanacağı ödeneklere ilişkin görüşmelerde yalnızca Ankara'yı değil merkezi hükümet teşkilatını da gündeme getirir. Bununla birlikte Ankara'nın yaşadığı ve yaşattığı kentsel sorunların, yalnız kentin ve belediyesinin sorunu olmadığını bizatihi İcra Vekilleri Heyeti'nin ilgilenmesi gereken bir sorun olduğunu vurgular:

*Devair-i merkeziye teşkilâtının bugünkü hali katiyen memleketin menafine muvafık değildir. (...) Bu teşkilât Babîâlî idaresinin aynıdır. (...) Heyeti Vekile'den rica edeceğim bir şey varsa o da Ankara şehrinin terakkisi için belediyesine yalnız emir vermekle olmaz. Ankara şehri ve belediyesi hakkında bir teklif getirmelidir. Çünkü bu şehir merkezi Hükümet vaziyetindedir. (...) Biz burada memleket için gece gündüz çalışırken toz içinde ciğerlerimiz zehirlenmektedir. (...) Ankara şehrini bir şeye benzetin! Benzetemezseniz; bu bir acizdir ve doğru değildir. Efendiler! Bu şehri bir şeye benzetelim.*⁴⁵

Feridun Fikri Bey'in alkışlarla karşılanan konuşması Ankara'ya Teşkilat-ı Esasiye'de resmi bir statü verilmesinin de başlangıcı olmuştur.

⁴³ (1337/1921, 1. Devre/2. Sene, Cilt 13, 81. Birleşim, 24 Eylül 1922, s. 8).

⁴⁴ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 19, 35. Birleşim, 27 Nisan 1922, s. 419-421).

⁴⁵ (1339/1923, 2. Devre/1. Sene, Cilt 2, 26. Birleşim, 26 Eylül 1923, s. 309).

Kentsel yaşam koşullarının iyileştirilmesi, kentte yaşayacak memurların niteliği hatırlatılarak çözülmesi zorunlu bir mesele olarak görülmüştür:

*Devair-i merkeziye memurlarını mektebi âli mezunlarından bulamayacaksınız! Değil mektebi âli mezunları, mektebi idadi mezunları bile gelip vazife görmek hususunda düşüneceklerdir.*⁴⁶

İcra Vekilleri Heyeti Reisi Ali Fethi Bey ise bu değerlendirmenin ardından verdiği cevapta Şehremaneti ve Ankara Şehri İmar Müdürlüğü adını alacak teşkilatlanmaların ipucunu vermiştir:

*Ankara Belediye Riyasetine daha büyük bir mesuliyet tevcih etmek lüzumunu ihsas edeceğiz ve bu suretle bugünkü şekilde değil Hükümet tarafından mansubolunması şeklini ileri süreceğiz.*⁴⁷

Feridun Fikri Bey “Ankara kenti ve belediyesi hakkında bir teklif getirilmelidir” ifadesini kullanırken şüphesiz zihninde Şehremaneti yapısı bulunmaktaydı ve bu konuda yalnız değildi. Ankara’da bir şehremaneti kurulması, meclisin gündeme gelmiş Ankara kentini ilgilendiren konuların başındadır.

Bursa Mebusu Emin Bey’in 1920 yılı Ekim ayında, “*Memlekette belediye yok canım*” diyerek yalnızca Ankara değil Anadolu’nun tamamında belediye örgütlenmesi ve hizmetlerinin eksikliğini vurguladığı zamanda, İzmit Mebusu Abdullah Efendi, “*Ankara’da şehremaneti teşkil edilmesine*”⁴⁸ dair takrirlerini meclise sunmaktaydı. Şehremaneti tekliflerini sorunlar zorluyordu. Meclisin açılmasını takip eden ilk altı ay içinde dahi kentin nüfusunun hızlı artışı kentte günlük yaşamın zorluklarını, meclisin gündemine mebuslardan gelen sorular olarak taşımaktaydı. Örneğin yine 1920 yılı Ekim ayında Canik Mebusu Nafiz Bey Ankara Belediyesi’ni Dâhiliye Vekâletinden sormakta ve şikâyetlerini iletmekteydi:

*Lokantalar pis, yağları mülevves, malzemei saireleri mağşuş olup vazifedaranca hiçbir teftiş ve tetkike tabi tutulmamaktadır. Ekmekler kabili ekil olmayacak derecede taşlı, kepekli ve hamur halindedir, (...) Memleketin bu gibi ihtiyacatını teftiş ve temin belediyenin vazai fi esasiyesi cümlesinden bulunduğu halde esbabı ihmalinin Dâhiliye Vekâletinden sorulmasını teklif eylerim.*⁴⁹

⁴⁶ (1339/1923, 2. Devre/1. Sene, Cilt 2, 26. Birleşim, 26 Eylül 1923, s. 310).

⁴⁷ (1339/1923, 2. Devre/1. Sene, Cilt 2, 26. Birleşim, 26 Eylül 1923, s. 318).

⁴⁸ (1336/1920, 1. Devre/1. Sene, Cilt 5, 84. Birleşim, 16 Ekim 1920, s. 86).

⁴⁹ (1336/1920, 1. Devre/1. Sene, Cilt 5, 86. Birleşim, 19 Ekim 1920, s. 103-104).

Soru mecliste kabul edilmiş olmakla birlikte cevabı gündeme taşınmamış fakat Abdullah Efendi'nin Ankara'da şehremaneti takriri “*gürültülü ret sedaları*” altında hızlıca gündemden çıkarılmıştır. Meclis'in ilk devre ilk yasama yılında gürültülü biçimde reddedilen şehremaneti önerileri, ikinci devir ilk yasama yılında zabıtların ilk cildinin farklı mebuslar tarafından önerilen konularından olmuştur. İstanbul Mebusu Hamdullah Subhi Bey'in şehremaneti teklifinin⁵⁰ “*şayanı müzakere olduğu*” önce Layiha Encümenince ardından da Dâhiliye Encümenince dile getirilmiş ve gelecekte görüşülecek işler listesine dâhil edilmişse de konunun bir maliyeti olacağı öngörülerek “*Avans Kanunu*”na eklenmesi talep edilmiştir.

Ankara kentinin teşkilatlanmasının ivediliği sıklıkla vurgulandıkça meclis reisi gündemi kontrol edebilmek amacıyla “*teşkilatı olmayan dairenin tahsisatının olamayacağını*” ifade ederek, Ankara Şehremaneti konusunu kentin başkent ilanının sonrasına taşımıştır.⁵¹ Teşkilatlanma, Tanör'ün ifadesiyle “*Kurtuluş ve Kuruluş döneminde*” meclisin anayasa ve kanunlar düzeyinde öncelikli konularından olmuştur. Bu çerçevede hem Ankara'nın hem de Anadolu'nun yeniden teşkilatlanması Meclis'in Milli Mücadele döneminde sıklıkla gündemine aldığı konu haline gelmiştir.

Gazeteci Ellison, dönemin Anadolu ve Ankara'sına dair gözlemlerini “*baştanbaşa yıkılmış bir ülke*” ifadesi ile aktarırken kentteki yetkililerin ondan “*Ankara'dan ötürü özür diledikleri*”ni de belirtmekteydi (1973, s. 25). Anadolu ve Ankara'yı idare etmek, teşkilatlandırmak bu sebeple de meclisin önceliği olmuştur.

Teşkilata ilişkin düzenlemelerin Ankara Belediyesi özelinde iki yönü vardır. Bunlardan ilki doğrudan belediyeleri konu alan kanunlardır. Meclisin göreve başladığı ilk ay içerisinde Ertuğrul Mebusu Halil İbrahim Bey ve arkadaşlarının Belediye Kanunu'nun seçme ve seçilme haklarına ilişkin maddelerinin değiştirilmesine ilişkin teklifleri, belediyeler konusunun mecliste ilk gündeme gelişidir. “*Belediye azasının intihabından vergi şartı mülgadır*”⁵² teklifi Adliye ve Dâhiliye Encümenine havale edilmiş ve yaklaşık beş ay sonunda müzakereye alınmıştır. Vergi kaydı ve zorunluluğunun kaldırılmasının⁵³ yanı sıra meclis üye ve seçmenlerinin yaşları da yeniden

⁵⁰ (1339/1923, 2. Devre/1. Sene, Cilt 1, 13. Birleşim, 3 Eylül 1923, s. 373-374).

⁵¹ (1339/1923, 2. Devre/1. Sene, Cilt 2, 27. Birleşim, 27 Eylül 1923, s. 338-339).

⁵² (1336/1920, 1. Devre/1. Sene, Cilt 1, 15. Birleşim, 13 Mayıs 1920, s. 282).

⁵³ Vergi kaydının kaldırılması, bir yıldan fazla bir süre sonra il genel meclisi üyeliklerinin seçimi tartışmasında da gündeme geldiğinde içerik oy hakkının genelleştirilmesi çerçevesinde değil, “*münevverlerin de meclislere girmesi temennisi*” ve hedefi ile yapılmıştır (1337/1921, 1. Devre/2. Sene, Cilt 12, 68. Birleşim, 29 Ağustos 1921, s. 114).

düzenlenmiştir.⁵⁴ Bu değişiklik Cantek'in vurguladığı Ankara'nın “yerlileri ve barbar dışarlıklarının” mücadelesinin de başlangıcı olacaktır.⁵⁵ 1922 yılı ise “Belediye Rüesasının” seçimlerine ilişkin düzenlemenin kanunlaştığı yıl olmuştur. Yaklaşık beş ayda gerçekleşen düzenleme Kırşehir Mebusu Müfid Efendi'nin ifadesiyle “*halka hukukunu bahşetmiş ve halk kendi intihap ettiği heyetle reisi o heyet arasından intihap ettirmesini*” kabul etmiştir. Toplam üç maddeden oluşan değişiklik teklif edildiği haliyle kabul edilse de icrasından Dahiliye Vekilinin memur tutulması mebuslarca sorgulanmıştır. Nitekim Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey şöyle soruyordu:

(...)intihap ile olan belediye reisleri üzerinde memurini Dahiliyenin hakkı müdahalesi kalmamışken bu kanunun tatbiki ahkâmına Dahiliye Vekilinin memur edilmesindeki hikmet nedir?

Bir anlamda idari vesayetin tartışılmaya başlaması diğer vekillerin idarenin bütünlüğü ilkesini “*hatırlatmasını*” tetiklemiştir. Kullanılan ifade ise neredeyse idare ile eş anlamlı “*intizamı temin*” olmuştur.⁵⁶

Teşkilata ilişkin düzenlemelerin ikinci yönü ise sadece belediyelerin değil tüm toprağın tanımlanması ve düzenlenmesi meselesidir. İdari Teşkilat, Halkçılık Beyannamesi ve Teşkilat-ı Esasiye görüşmelerinde gündeme gelmekle birlikte 1920-1923 yılları arasında devam eden fakat nihayetinde kadük olan İdare-i Kura ve Nevahi Kanun Layihasında da merkezi bir nitelik taşımıştır. Yine de özellikle belediyeler düşünüldüğünde Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne yerel yönetimler geleneği için verimli olabilecek görüşler dile getirilmiştir. Bu çerçevede toprak üzerinde örgütlenmede kademelenme ve kademelerin salâhiyetlerinin ve kişiliklerinin tespiti gelecekte ilan edilecek cumhuriyetin kurucu niteliklerinin ipuçlarını içermektedir. Örneğin Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey, “*Belediyelere bir de şahsiyeti maneviye verecek olursak daha çok muvafık olacaktır*” ifadelerini kullanarak, Karesi Mebusu Vehbi Bey'in “*(...) halka doğru gitmek, (...) halkın işini halka vermek*” hedeflerini anayasal koruma ile güçlendirmekten söz etmekteydi. Özellikle Halkçılık Beyannamesi'nin güçlendirdiği söylem, Teşkilat-ı Esasiye görüşmeleri sırasında nahiyelerin salâhiyetleri/muhtariyetleri ve mali özerklikleri gündeme geldiğinde duraksamış hatta yine Karesi Mebusu Vehbi Bey'in ifadesiyle belediyeler bir kıyaslama nesnesi olarak kullanılmıştır:

⁵⁴ (1336/1920, 1. Devre/1. Sene, Cilt 4, 77. Birleşim, 2 Ekim 1920, s. 489-491).

⁵⁵ Cantek, kent yönetiminde bir mücadeleye dönüşecek iktidar savaşının taraflarını vurgular ve Ankara'ya dışarıdan gelen mülksüzlerin kanun yapma gücü ile kentin yerlilerinin zorunlu bir hemşehrisi haline gelmeleri sürecini aktarır (2003, s. 153-154).

⁵⁶ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 24, 128. Birleşim, 28 Ekim 1922, s. 241-245).

*Kazai, iktisadi, malî salâhiyetler gösterildikten sonra da zannediyorum ki bizim payitahtın belediyesinden, Ankara belediyesinden büyük salâhiyeti haiz olacaktır.*⁵⁷

Her ne kadar Amasya Mebusu Ömer Lütfi Bey, “Biz buraya Ankara Belediyesinin kaldırılmaları için gelmedik. Yeter bu kadar yere saatlerce vakit geçirmek doğru değildir” sözlerini kullansa da Ankara ve Ankara Belediyesi doğrudan meclisin gündemi olmuştur. Ankara Belediyesi, kentin yeni devlete merkez olma niteliğiyle Meclis’te gündeme gelecek olsa da kentin karşılaştığı ve mebusların kinaye ve isyanlarıyla dile getirdiği biçimiyle önce kentsel ihtiyaçlar temelinde TBMM’de konu haline gelmiştir. Bu durumun temel nedeni Ankara’nın nüfusunun Milli Mücadele koşulları içerisinde dramatik bir biçimde yükselmesidir. Ertuğrul Mebusu Mustafa Kemal Bey de kentin sürekli olarak mecliste konu olmasının “nüfusun otuz küsur binden altmış bine fırlaması” ile ilgili olduğunu ifade eder.⁵⁸ Ankara ve muhacirler kentsel ihtiyaçlar söz konusu olduğunda gözlemlenen ilk konudur. Fakat muhacirlerin tek tip olduğunu düşünmemek gerekir. Göçmenler hem Ankara’ya gelen asker, memur ve üst bürokratlar hem de “silahlardan kaçıp, Ankara’da sokaklarda barınan binlerce” (Hâidar, 2020, s. 20-21) kişidir. Aydın Mebusu Mazhar Bey de Ankara’nın halini özetledikten sonra “işte belediyenin ifa ettiği hidematı⁵⁹ her gün gözümüzle görüyoruz”⁶⁰ ifadelerini kullanmıştır. Kentteki insan kalabalığı ihtiyaçları da çeşitlendirmiş belediyenin ilgilenmesi gereken konuların niceliğini artırmıştır. Bu çerçevede doğrudan meclis eliyle belediyeye tevdi edilen konulardan biri de “Ankara’da kapalı çamaşırhaneler inşası”⁶¹ olmuştur.

Sağlıklı kentsel yaşama ilişkin sorunlar Ankara Belediyesi’ni sıkça Meclis’e taşımıştır. Dönemin Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, Belediyenin icraatlarından Vekâletin sorumlu tutulmasının uygun olmadığını dile getirirse de hatta “Ankara Belediyesi’ni müdafaa etmek zannedirim müşküldür. Bütün zevahir aleyhindedir” ifadelerini kullansa da belediye meclisi ve riyasetinin mektubunu meclise sunmuştur. 8 Aralık 1921 tarihli Ankara Belediye Reisi Ali imzasını taşıyan mektup, kanunlara ve belediye bütçesine ilişkin eksikliklerden kaynaklanan sorunları dile getirmenin yanı sıra Ankara kentine özgü koşulları da sıralamıştır:

⁵⁷ (1337/1921, 1. Devre/1. Sene, Cilt 7, 132. Birleşim, 10 Ocak 1921, s. 260).

⁵⁸ (1337/1921, 1. Devre/2. Sene, Cilt 15, 137. Birleşim, 31 Aralık 1921, s. 273-274).

⁵⁹ Hidemat, hizmet kelimesinin çoğuludur: Hizmetler, işler, vazifeler.

⁶⁰ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 22, 98. Birleşim, 7 Eylül 1922, s. 540).

⁶¹ (1337/1921, 1. Devre/2. Sene, Cilt 1, 19. Birleşim, 11 Nisan 1921, s. 450).

Hükümeti milliyemizin merkezi olmakla iktisabı şeref eden Ankara'nın sekenei asliyesine; memurin, misafirin mensubini askeriye gibi inzıam eden binlerce nüfus adedi ile mütenasip ve mütezayit bir surette Ankara Belediyesine birçok vazaif ve masarif tahmil etmiş ve fakat veznesine, varidat kısmına bir santim bile ilâve etmemiştir.

Kütükçüzade Ali Bey'in Belediye reisi olarak görevlerine uygun mali desteğinin bulunmadığını dile getirdiği “savunmasına” cevaben mebuslar tartışmaya devam etmişlerdir. Ertuğrul Mebusu Necib Bey, Ankara Belediyesi ve kentinin bütün milletin manzarasına karşılık geldiğini vurgulayarak, “*Eski tas, eski hamam. Biz belediyeden geniş caddeler istemiyoruz. Yeni bir şeyler yapmasını istemiyoruz. Yalnız temizlik istiyoruz*” ifadelerini kullanır. Karahisarı Şarki Mebusu Mustafa Bey ise kente ilişkin sorumluluğu, kente yeni gelenlerin de paylaşması gerektiğini hatırlatarak, “*Biz de buraları pisletiyoruz. Belediyeye ne kadar para verdik?*” sorusunu üyelere yöneltir. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ise, tartışmanın tek bir belediye özelinde Meclis'in gündemine taşınmasındaki yanlışlığı ifade ederek, meselenin yalnızca Ankara'yla ilgili değil teşkilatla ilgili olduğunu vurgular:

Belediyeye ait müzakere burada cereyan etmez ve burada böyle sual sorulmaz. Burada mevzubahis olacak şey bütün belediyelerdir. Bütün memleketin belediye teşkilâtından niçin bahsetmiyorlar, efendim?

Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey ise Ankara Belediyesi'nin “*muzır bir varlık gösterdiğini*” bu durumun da en büyük örneğinin “*kentteki kuduz illeti olduğunu*” ifade eder. Erzincan Mebusu Osman Fevzi Efendi ise Hilmi Bey'e cevaben 13 Ekim 1923 tarihine dek değişmeyen tartışma ve karşılaştırmının farklı bir yönünü dile getirir: “*İstanbul'da köpekleri öldürdünüz de kovulduk.*”⁶²

Ankara ve İstanbul meselesi Meclis'in açık ve gizli oturumlarında tartışılan “*kurtuluş ve kuruluşun*” öncelikli konularındandır. 1920 yılında Ankara'yı ziyaret eden yabancı gazetecilerin ekserisinin vurguladığı gibi iki kent iki farklı biçim üretmiştir: “*İstanbul... Anadolu... Ne Çelişki! Ne manzara*” (Haïdar, 2020, s. 20). Bu iki manzaranın karşılaştırılmasına ilişkin meclis gündemine taşınan dikkat çeken soru önerilerinden biri Burdur Mebusu Mehmet Akif Bey ve arkadaşlarının takriridir. Meclisin, “*İstanbul'daki fezati ahlakiyeye karşı*” bir beyanname hazırlaması teklif edilmektedir. İstanbul'un ahlakının bir soru önerisiyle mecliste konu olması, işgal altında olan bölgenin yönetimi ve “*Ankara Hükümeti'nin*” yetki ve sorumluluk alanının tekrar tartışılmasına sebep olmuştur: “*Hükümümüz cari değil orada ne yapabiliriz.*”⁶³ İki kentle alakalı konular çoğu zaman mebusların görüşmenin kapalı celseye

⁶² (1337/1921, 1. Devre/2. Sene, Cilt 15, 136. Birleşim, 29 Aralık 1921, s. 252-259).

⁶³ (1337/1921, 1. Devre/2. Sene, Cilt 15, 137. Birleşim, 31 Aralık 1921, s. 265-271).

taşınmalı önerilerine sebep olmuştur. Ankara kentsel eksiklikleri ve yetersizlikleri sebebiyle, İstanbul da işgal altındaki haliyle, mebuslarca korunması ve “dış gözlerden” saklanması gereken konular olarak ele alınmıştır.

Ankara’nın tekrar tekrar sorgulanması “İstanbul’a ilişkin endişenin” ifade edilişi olmakla birlikte kentsel eksikliklerin özellikle de barınma sorununun saklanamayacak nitelikte olması sebebiyledir. Mesken ihtiyacı ve dolayısıyla ortaya çıkan pahalılık kentin sorgulanmasına sebep olmuştur. Hükümetin, mali duruma ilişkin meclise bilgi verdiği kapalı celsede Kütahya Mebusu Cemil Bey mesken ve pahalılık sorununa dikkat çekmiştir: “Efendiler, bugün Ankara’dan daha pahalı ve daha buhranlı bir memleket yok”.⁶⁴ Konut sorunu ve pahalılık kente yeni gelen memurlar için de ek ödemelerin yapılmasını öneren önergelerin de meclise sunulmasına⁶⁵ sebep olmuş ve tartışma bir anlamda başladığı noktaya geri dönmüştür: “Meclisin Ankara’dan başka yere nakli hakkında takrir.”

1920-1923 yılları arasında Ankara’nın nakli de Meclis’te kente ilişkin vazgeçilmez konulardandır. Dönemin ilk kısmında tedbir amaçlı olarak önerilen taşınma, İzmir’in kurtuluşu ile başladığını ifade edebileceğimiz ikinci kısımda ise “Batı illerine ulaşma ve kentin yetersizliği” ile önerilmiştir.⁶⁶ Ekim 1922’de “artık merkezi hükümetin daima Anadolu’da olması lazım gelir” ifadeleri kullanılmış olsa da Meclis’te “meselenin halli zamanı henüz gelmemiştir” kararı da alınmıştır.⁶⁷

“Baştan başa ecnebi işgalinden kurtulan” ülkede, “meselenin halli zamanı” geldiğinde yapılan teklif basitçe şu şekilde düzenlenmiştir: “Ankara’nın merkezi hükümet ittihazına dair teklif”. Görüşmeler sırasında “kanun ve karar ile” bir yerin hükümet merkezi olamayacağı, aksine “hadisatın Ankara’yı Türkiye Devlet hürresinin merkezi olmak üzere idadetmiş” olduğu ifade edilmiştir. Siyasal ve askeri hareketin merkezi olan Ankara’nın başkent olarak tanımlanması mebuslarca coğrafi, askeri, ekonomik ve en nihayetinde siyasal bir gereklilik olarak dile getirilmiştir. Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey,

Biz Ankara’nın yazın tozuna, kışın çamuruna tahammül etmeliyiz ki, Anadolu’nun bütün levazım ve ihtiyacatını anlayabilelim ve ona göre derdine devasaz olalım.

⁶⁴ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 3, 25. Birleşim, 12 Nisan 1922, s. 218).

⁶⁵ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 21, 62. Birleşim, 25 Haziran 1922, s. 42).

⁶⁶ Meclise sunulan öneriler çeşitlidir; Kayseri, Konya, Sivas, Bursa, İzmir bu kentlerin bazılarıdır.

⁶⁷ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 24, 122. Birleşim, 19 Ekim 1922, s. 25-31).

ifadelerini kullanırken Antalya Mebusu Murad Bey ise kente ve kentin beledi idarecilerine seslenmekteydi: “*Belediye reisinin kulağı çınlasın*”. 1920-1923 yıllarının Ankara Daire-i Belediye Reisi Kütükçüzade Ali Bey’in belediye başkanlığını yürüttüğü kentin tarihi “*ekseriyeti azimeyle kabul edilen*”⁶⁸ başkent kararı ile değişmiş ve Ankara kentinin Milli Mücadelenin başlamasıyla üstlendiği kentli sorumluluğunun niteliği değişmiştir. Mezkûr tarih aralığı Ankara’yı hem Türkiye’ye hem de dünyaya tanıtmıştır. Fakat Toynbee’nin hatırlattığı ve Pérouse’un aktardığı haliyle: “*Başkent olan bir şehir bu rolü üstlenmek üzere seçilmiştir ve bu rol geri alınamaz değildir*” (2023, s. 35). Ankara’yı öne çıkaran da tarihsel kriz anındaki “*kahramanlığının kazandırdığı prestij*” ve bu prestijin Türkiye kentleri için ürettiği paradigma değişimidir.⁶⁹

Sonuç Yerine

(...) Ankara tarihi bir kenttir ve size çok iyi bakmıştır. (...) Ankara hiçbir vakitte size sıkıntı göstermemiştir.⁷⁰

Zaman zaman “*burası belediye meclisi değil*”⁷¹ homurdanmaları duyulsa da 1920-1923 yılları arası TBMM gündemi, bir belediye meclisinin konu edebileceği gündelik meselelerden tutun da bir devletin kurucu uluslararası antlaşmalarını oylayacak kadar çeşitli ve geniş bir yelpazeye sahip olmuştur. Bu gündem içinde Ankara ve Ankara Belediyesi kentin bu tarihteki ayrıksı önemi sebebiyle dikkat çekmiştir. Milli Mücadele sırasında ve sonrasında Ankara kenti değişmiştir. Bu değişim siyasal olduğu kadar askeri, askeri olduğu kadar yönetsel, yönetsel olduğu kadar ekonomik ve nihayetinde yeni bir nüfusu zorunlu olarak kente taşıdığı için kültürel bir değişim olmuştur. Ankara kenti bir bütün olarak mekânsal bir dönüşüme uğramıştır. Ankara kenti ve kentlileri de bu değişime uyum sağlamış; uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Zorunlu uyum sağlama ya da zoraki konukseverlik, Ankara kentinin vatansız kalanlara kucak açması olduğu kadar kendi kentlerini/vatanlarını savunma sürecidir. Bu süreç yalnızca çalışmanın konu edindiği tarih aralığı ile sınırlı değildir. Kimi tarihçiler için 2. Viyana Kuşatması başarısızlığının

⁶⁸ (1339/1923, 2. Devre/1. Sene, Cilt 2, 35. Birleşim, 13 Ekim 1923, s. 665-670).

⁶⁹ Paradigma değişimi, Tekeli’nin Türkiye kentleşmesi ve Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü olarak ifade ettiği kopuştur. Ankara’nın imarı yalnızca Ankara kentinin imarı değil, “*cumhuriyetin kentinin yaratılması*” olmuştur (Tekeli, 2011, s. 33).

⁷⁰ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 24, 122. Birleşim, 19 Ekim 1922, s. 29-30).

⁷¹ (1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 18, 16. Birleşim, 28 Mart 1922, s. 389).

ardından başlayan büyük geri çekilme, gerileme ya da Osmanlı Devleti'nin bir Balkan İmparatorluğu olmaktan çıkması yalnızca bir toprak kaybı ya da bir muhacir hareketliliği değildir. Olan, Balkan İmparatorluğu'nun vatanını kaybetmesi, sınırlarının yeniden belirlenmesidir. Bu sürecin 1. Dünya Savaşı sonrasında geldiği hal, önce 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ve işgallerdir. Az bilinen ya da unutulmuş işgal yerlerinden biri de Ankara'dır. İngiliz ve Fransız Kuvvetleri'nin Ankara'daki etkinliklerinin sınırlı bir nitelik taşınması, eşrafın tutumu ve Ali Fuat Paşa'nın 20. Kolordu'yu kente nakletmesi ile ilgilidir. Devamında İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde işgali ve Meclis-i Mebusan'ın kapatılması, kurtuluş ve kuruluş döneminde Ankara'yı ve Ankaralıları birer özne ve alınan kararlarla da fail kılmıştır. İşgallere karşı askeri ve işgal altındaki İstanbul'a karşı siyasi mücadelenin merkezinde olarak Ankara bir savunma ve sığınma noktası olarak da ortaya çıkmıştır. 93 Muhacirlerinin vatanlarını kaybetmelerinin ardından İstanbul'a akın akın gelmesine benzer biçimde, Ankara 1918-1922 yılları arasında Anadolu'nun işgal altındaki bölgelerinden gelen insanlar için bir sığınak olmuş bu durum göçün idaresinin hem bir kurum olarak belediyeler özelinde hem de kent özelinde mecliste tartışılmasına sebep olmuştur. Ankaralıların zoraki konukseverliği çözümsüzlük ile ilgilidir. Kentin yeni gelen sakinleri, göçmenler, askerler ve bürokratlar, kentin eski sakinleri ile birlikte Ankara'da özellikle 1920-1923 yılları arasında bir uzlaşma inşa etmişlerdir. Bu uzlaşma Ankara'nın bir savunma ve sığınma noktası olarak kalmasını sağlamıştır. Elâziz Mebusu Hüseyin Bey'in, *"Ankara hiçbir vakitte size sıkıntı göstermemiştir"* sözleri de bu uzlaşmanın bir ifadesidir. Bu sebeple Ankara ve eskisiyle/yenisıyla Ankaralıları, ülkenin/vatanın/kentlerin sınırlarına ilişkin mücadeleye girmişler ve dolayısıyla 1908 Devrimi'nden beri yapılan mücadelelerle artık yurttaş ve kenttaş olan insanların yaşadıkları yerleri savunmuşlardır. Kentin yaşadığı bu değişim kentsel yönetsel kurumları da etkilemiştir.

Bu çalışmada, TBMM zabıt ceridelerinin, zaptı sabık hulasaları ve içtimali atı ruzmaneleri de ayrıca incelenerek, meclisin gündemi takip edilmiş; bu çerçevede yalnızca mecliste müzakere edilen maddeler değil aynı zamanda sualler, teklifler, tezkereler, takrirler ve encümen mazbataları izlenmiştir. Bu yolla da Ankara kentinin yaşadığı ve yaşayacağı değişimin ilk adımlarını görmek amaçlanmıştır. Ankara'nın *"kaderinin değiştiği gün"*, köktenci bir modernite, sosyo-mekânsal bir ulus-devlet inşası olduğu kadar, küçük-orta ölçekli bir mahalli birimin (Ankara Daire-i Belediyesi'nin) değişimi ve neredeyse beş ay içinde de Ankara Şehremaneti'nin kuruluşuyla ortadan kalktığı bir tarih olmuştur.

1920-1923 yılları arasında TBMM'de Ankara gündemi, iki şekilde sınıflandırılabilir. İlki, Ankara kentinin kendisi ve Ankara'nın hükümet merkezi olması/başkent olmasına ilişkin tartışmalardır. Bu tartışmaların içeriği çeşitlidir. Neden Ankara'dayız sorusuna aranan cevaplar; Ankara'nın

hükümet merkezi olmaya yetkin olmadığına ilişkin yargılar ve kentsel hizmet ve yapı stoğunun yetersizliğine ilişkin tespitler bunlardan bazılarıdır. Bu çerçevede kent göçmenler, kentsel sağlık, sıhhi yaşam, temizlik, pahalılık ve barınma problemleriyle TBMM gündemine taşınmıştır. Gündem olmanın ikinci yönü ise devletin toprak üzerinde örgütlenmesi konusudur. Belediye örgütünün kendisi merkezi bir eksen taşımasa da özellikle Halkçılık Beyannamesi, Teşkilat-ı Esasiye ve Nevahi Kanunu tartışmaları merkez/taşra/yemel yönetimler ve bu birimlerin birbirleriyle ilişkileri ve birimlere ilişkin ilkelerin sıklıkla yeni baştan tanımlanıp, uygulanmaya çalışıldığı görülmüştür. Fakat özellikle kurtuluş mücadeleleri ve iç isyanlar arasında birimlerin taksimatı ve esası hakkında olacak denge, görüşmelerde tesis edilememiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetsel ve yerel demokrasi geleneğine katkı sağlayabilecek tartışmalar eksik kalmış ya da sürdürülememiştir.

Ankara tartışmaları da bazı günler bir çamaşırhane inşasını konu edinmiş bazı günler ise dış dünyanın duymasının bile onur kırıcı sayılacağı yoksunluk hakkında olmuştur. Yine Ankara ve kentin idari ve beledi birimlerinin sunabileceği hizmetler ve güvenlik mecliste konu edinilmiş. Bu çerçevede bazı günler kentteki belediye doktorlarının çevre illere ihtiyaçları karşılamak amacıyla gönderilmesi, diğer günlerse ülkenin kurtuluş mücadelesi içerisinde bizatihi meclisin Ankara'dan taşınması gerekliliği tartışılmıştır. Yine de Ankara günün sonunda zaferin elde edildiği Milli Mücadele'nin karargâhı olarak adlandırılmıştır. Gündemdeki bu karmaşık hal, mebusların bazen hararetli kavgalarına bazen de gülüşmelerine sebep olmuştur. Mebuslar dahi vilayet/vali, kent/belediye, kongre/merkezi hükümet ayrımlarını silikleştirmiş, kentsel hizmet sunması beklenen ve talep edilen Ankara Belediyesi'nden şahsi hizmet bekler olmuştur: *"Belediye her mebusa bir fenerci tahsis etsin"*⁷². Her durumda Ankara belirli bir tarihsel anda geçmişinde Anadolu coğrafyasında sahip olduğu merkezi niteliğini "hatırlamış", yeni devlete korunaklı bir ev, Anadolu'ya da örnek olma hedefini sahiplenmiştir. Başarısı ise başka bir çalışmanın konusudur.

Kaynakça

(1924).Ankara Şehir Haritası - Ankara City Map. *SALT Research*. Müdafa-i Milliye Vekaleti, Ankara. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/102344> adresinden alındı

Aydın, S. (1999). Ankara Ankara Güzel Ankara. *Kebikeç*(9), 65-76.

⁷²(1338/1922, 1. Devre/3. Sene, Cilt 24, 136. Birleşim, 11 Kasım 1922, s. 455).

Aydın, S. (2017). Ekolojik Tahribat ve Kültürel Çöküş: Bir Şehir Yaratma Projesinin İflası Olarak Ankara. F. Ş. Cantek içinde, *İcad Edilmiş Şehir: Ankara* (s. 31-69). İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydın, S., Emiroğlu, K., Türkoğlu, Ö., & Özsoy, E. D. (2005). *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Cantek, F. Ş. (2003). *Yaban'lar ve Yerliler Başkent Olma Sürecinde Ankara*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Coşkun, B., Yıldırım, Ç. P., & Şen, E. (2021, Nisan). Osmanlı Belediyeciliğinin Dönüm Noktası: 1877 Tarihli Vilâyet Belediye Kanunu. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 30(2), s. 1-20.

Çadircı, M. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi. M. Belge (Dü.) içinde, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 1* (s. 210-230). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çadircı, M. (2011). 1830 Genel Nüfus Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Büfusu Üzerine Bir Araştırma. *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Anadolu Kentleri* (s. 119-143). içinde Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Çadircı, M. (2011). Yönetim Merkezi Olarak Ankara'nın Geçirdiği Evrim. *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Anadolu Kentleri* (s. 143-155). içinde Ankara : İmge Kitabevi Yayınları.

Demirel, A. (2003). *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Dinç, S. (2010). *Hellenistik ve Roma Çağlarında Likya'da Kent Birlikleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ellison, G. M. (1973). *Bir İngiliz Kadının Gözüyle Kuva-i Milliye Ankarası*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Erdeha, K. (1975). *Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler*. Ankara: Remzi Kitabevi.

Erdoğan, A., Günel, G., & Narince, M. (2007). *Cumhuriyet ve Başkent Ankara*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.

Erdoğan, Ş. (1965). *Ankaram*. Ankara: Alkan Matbaacılık.

Erzen, A. (1946/2010). *İlkçağda Ankara*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Esin, T., & Etöz, Z. (2015). *1916 Ankara Yangını: Felaketin Mantığı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Geray, C. (2000). Şehirciliğimiz ve Ankara. *TMH - Türkiye Mühendisleri Haberleri*, 5(49), 10-16.

Görmez, K. (1997). *Yerel Demokrasi ve Türkiye*. Ankara: Vadi Yayınları.

- Günel, G., & Kılıcı, A. (2015, Haziran). Ankara Şehri 1924 Haritası: Eski Bir Haritada Ankara'yı Tanımak. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 78-104.
- Haïdar, A. (2020). *Ankara'da Mustafa Kemal'in Yanında: Bir Savaş Muhabirinin Not Defteri*. Ankara: Dorlion Yayınları.
- Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914 Demografik ve Sosyal Özellikleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kartal, C. B. (2013, Haziran). Ankara'nın Başkent Oluş Sürecinde Dönem Basınında Ankara ve İstanbul: "Makarr" ve "Payitaht". *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s. 75-88.
- Kaynar, İ. S. (2016). *Engürü'den Ankara'ya: 1892-1962 Arasında Ankara'nın İktisadi Değişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Keleş, R. (1971). *Eski Ankara'da Bir Şehir Tipolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Keskin, N. E. (2009). *Türkiye'de Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi*. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Kolay, E. (2018). Kaybolan Bir Mimari Miras: Ankara Belediye Dairesi. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 237-248.
- Oktay, T. (2005). Osmanlı Belediye Tarihi Araştırmaları ve Kaynak Malzeme Üzerine Notlar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*(6), s. 257-282.
- Oktay, T. (2020). 1920-2020 Döneminde Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 5(2), s. 171-223.
- Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*. İstanbul: Hil Yayın.
- Ortaylı, İ. (1990). Yerel Yönetim: Devraldığımız Miras. *Türk Belediyeciliğinde 60. Yıl* (s. 63-75). içinde Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.
- Pérouse, J.-F. (2023). *Angora'dan Ankara'ya Bir Başkentin Doğuşu (1919-1950)*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Reger, G. (2004). Sympoliteiai In Hellenistic Asia Minor. S. Colvin içinde, *The Greco-Roman East: Politics, Culture, Society* (s. 145-180). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sarıoğlu, M. (2001). *Ankara Bir Modernleşme Öyküsü (1919-1945)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Strabon. (2000). *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası Kitap XII-XIII-XIV*. (A. Pekman, Çev.) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Tanıtkan, R. P. (2006). *Geçmişi Günümüze Bağlayan Ankara*. Ankara: Ankara Valiliği İl Özel İdaresi.

Tankut, G. (1993). *Bir Başkentin İmarı*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.

Tanör, B. (2016). *Türkiye 'de Kongre İktidarları: 1918-1920*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tekeli, İ. (2011). *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü: 1923-1990*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tümerkan, S. (1946). *Türkiye'de Belediyeler: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*. İstanbul: İçişleri Bakanlığı Yayınları.

Us, H. T. (Dü.). (1939). *Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi 1293/1877*. İstanbul: Vakit Gazete Matbaa Kütüphane.

Extended Summary

Ankara in the Parliament: Ankara Municipality Between 1920-1923

Ankara was designated as the capital of Turkey on 13 October 1923, and with the proclamation of the republic sixteen days later, it took on the role of symbolising the new Turkey. Nevertheless, Ankara's status as a settlement is not a recent phenomenon that emerged with the establishment of the Republic. The existence of the settlement of Ankara has been traced back to the antiquity. The city of Ankara's geographical location within the Anatolian region, combined with its own historical development, has resulted in its establishment as a prominent meeting place and administrative centre. Throughout its extensive history, Ankara has functioned as both a central and peripheral city until the establishment of the Republic of Turkey. Nevertheless, Ankara's designation as the capital of the Republic of Turkey marks a significant turning point in the city's history. Ankara has officially become a centre where decisions regarding Anatolia are made. Evaluations of Ankara's centrality, centralism and the consequences of centralism have been the subject of numerous studies and research. Nevertheless, the process of Ankara becoming a centre for the city's need for administrative and municipal services has not attracted the same level of interest. The history of Ankara between 1920 and 1923 should be regarded as a period of significant transition, marked by new beginnings, novel challenges, and the development of creative solutions for the city and its inhabitants. At the core of each new occurrence and progression during this era was a singular institution: the Grand National Assembly of Turkey. The National Assembly served as a focal point for the observation of the National Struggle, akin to the city of Ankara itself. Despite the frequent interchangeability of the terms 'Ankara' and 'the National

Assembly' or their perception as synonymous during the period 1920-1923, it was imperative that Ankara's distinct existence as a city was acknowledged within the Assembly, separate from the National Assembly. Ankara was, in its most common description, a small-to-medium-sized town that had survived a major fire in 1916. Due to its inability to erase the traces of that fire, the town needed both infrastructure and quality buildings. Between the years 1920 and 1923, Ankara was a city that exhibited numerous deficiencies. The most significant forum for deliberating these deficiencies was the parliament. In this context, Ankara was one of the subjects addressed and scheduled for discussion in the National Assembly. The subject of discussion in parliament regarding Ankara can be divided into two categories. The primary concern pertains to the matter of capital and the seat of government, that is to say, the issue of government. The issue of governance can be approached from two distinct perspectives. The following essay will seek to explore the nature of the administration, its current location, and its future trajectory. The second of the Ankara debates in parliament focused on the question of whether the city of Ankara is adequate. While the discourse surrounding these adequacy debates centred on the issue of the capital, between 1920 and 1923, Ankara was perceived by many as a necessary but transient location for residence. Consequently, deputies primarily incorporated the topic of Ankara's adequacy into the agenda of the assembly, centring their discussions on the nature of the Ankara Municipality, its electoral processes, and the municipal services it provides. The official designation of Ankara as the capital constituted a pivotal moment in the city's history, as well as for the Ankara Municipality, an institution of the city.

From 23 April 1920 to 13 October 1923, municipalities, particularly the Municipality of Ankara, were categorised as small to medium-sized municipalities. This study will examine how these municipal entities were discussed in the Grand National Assembly within this context. The objective of this study is to ascertain the extent to which definitions and institutionalisations, such as central administration/provinces and central administration/local administrations, have been implemented in a small-medium-sized city that has accumulated a certain amount of experience, particularly with the administrative reforms of the Tanzimat Period and the years that followed. The study will also trace the urban responsibilities assumed by the city of Ankara. The Turkish Grand National Assembly was the institution with the potential to transform this responsibility into discourse and action during this period. On a typical meeting day, the Grand National Assembly of Turkey establishes its agenda based on the minutes of previous meetings, questions, incoming documents, certificates, proceedings of executive agents, proceedings of honourable members, and items under discussion. The TBMM convened a total of 588 separate sessions over a period of five legislative years, commencing on 23 April 1920 and concluding

on 13 October 1923. The present study will examine Ankara and the way it was discussed in the sessions. The initial section will elucidate the administrative and municipal organisation of the Ottoman Empire, and the situation of the province and city of Ankara during the specified period. The second section will examine the minutes to determine how Ankara and the Ankara Municipality were discussed in the Assembly.

As previously stated, the Ankara agenda in the Grand National Assembly between 1920 and 1923 can be classified in two ways. The first of these is the discussions regarding the city of Ankara itself and its status as the seat of government/capital. The content of these discussions is subject to variation. In addressing the question of the rationale behind our presence in Ankara, certain assessments have been made. These assessments include the assertion that Ankara lacks the competence to function as the seat of government, as well as observations concerning the inadequacy of urban services and infrastructure. In this framework, issues such as urban migrants, urban health, sanitary living conditions, cleanliness, high prices and housing problems were brought to the agenda of the Grand National Assembly. The second aspect of the agenda pertains to the organisation of the state within the territory. Despite the absence of a central axis within the municipal organisation itself, it has been observed that the laws relating to central, provincial and local administrations, the relationships between these units and the principles relating to the units are frequently redefined and attempted to be implemented. However, the negotiations proved unsuccessful in establishing a balanced division and basis for the units, particularly in the context of the liberation struggles and internal uprisings. Discussions that could contribute to the administrative and local democratic tradition of the Republic of Turkey have been lacking or have not been sustained. The city of Ankara and its municipal authorities have attracted scholarly interest due to the city's exceptional importance between 1920 and 1923. During and following the National Struggle, the city of Ankara underwent a profound transformation. This transformation was political as well as military, military as well as administrative, administrative as well as economic, and ultimately cultural, as it inevitably brought a new population to the city. The city of Ankara underwent a comprehensive spatial transformation. The city of Ankara and its inhabitants adapted to this transformation; it was inevitable that they would have to adapt.